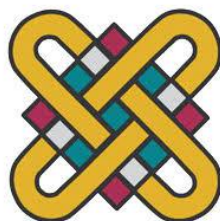

Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

**Μεταπτυχιακό πρόγραμμα Διοίκηση
Ανθρώπινου Δυναμικού, Επικοινωνία και Ηγεσία
Σχολή Οικονομικών Επιστημών
Τμήμα Διοικητικής Επιστήμης και Τεχνολογίας**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ:

**Γυναικεία επιχειρηματικότητα στον
αγροτικό τομέα στην εποχή της
απολιγνιτοποίησης (Δυτική Μακεδονία)**

Λαζαρίδου Ελένη Α.Μ. :ΜΡΚ00021

**(υποβλήθηκε στο Τμήμα Διοικητικής Επιστήμης και Τεχνολογίας –
Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας)**

KOZANH 2022

Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

**Μεταπτυχιακό πρόγραμμα Διοίκηση
Ανθρώπινου Δυναμικού, Επικοινωνία και Ηγεσία
Σχολή Οικονομικών Επιστημών
Τμήμα Διοικητικής Επιστήμης και Τεχνολογίας**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ:

**Γυναικεία επιχειρηματικότητα στον
αγροτικό τομέα στην εποχή της
απολιγνιτοποίησης (Δυτική
Μακεδονία)Λαζαρίδου Ελένη Α.Μ. :ΜΡΚ00021**

Επιβλέπων Καθηγητής:

Αντωνιάδης Ιωάννης

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή :

«ΔΗΛΩΣΗ ΜΗ ΛΟΓΟΚΛΟΠΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΗΨΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ»

Με πλήρη επίγνωση των συνεπειών του νόμου περί πνευματικών δικαιωμάτων, δηλώνω ενυπογράφως ότι είμαι αποκλειστικός συγγραφέας της παρούσας Διπλωματικής Εργασίας, για την ολοκλήρωση της οποίας κάθε βοήθεια είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται λεπτομερώς στην εργασία αυτή. Έχω αναφέρει πλήρως και με σαφείς αναφορές, όλες τις πηγές χρήσης δεδομένων, απόψεων, θέσεων και προτάσεων, ιδεών και λεκτικών αναφορών, είτε κατά κυριολεξία είτε βάσει επιστημονικής παράφρασης. Αναλαμβάνω την προσωπική και ατομική ευθύνη ότι σε περίπτωση αποτυχίας στην υλοποίηση των ανωτέρω δηλωθέντων στοιχείων, είμαι υπόλογος έναντι λογοκλοπής, γεγονός που σημαίνει αποτυχία στην Διπλωματική Εργασία μου και κατά συνέπεια αποτυχία απόκτησης του Διπλώματος Μεταπτυχιακών Σπουδών, πέραν των λοιπών συνεπειών του νόμου περί πνευματικών δικαιωμάτων. Δηλώνω, συνεπώς, ότι αυτή η εργασία μου προετοιμάστηκε και ολοκληρώθηκε από εμένα προσωπικά και αποκλειστικά και ότι, αναλαμβάνω πλήρως όλες τις συνέπειες του νόμου στην περίπτωση κατά την οποία αποδειχθεί, διαχρονικά, ότι η εργασία αυτή ή τμήμα της δεν μου ανήκει διότι είναι προϊόν λογοκλοπής άλλης πνευματικής ιδιοκτησίας.

Όνομα & Επώνυμο Συγγραφέα (Με Κεφαλαία):

ΛΑΖΑΡΙΔΟΥ ΕΛΕΝΗ .....

Υπογραφή (Ολογράφως, χωρίς μονογραφή):

ΛΑΖΑΡΙΔΟΥ ΕΛΕΝΗ .....

Ημερομηνία (Ημέρα – Μήνας – Έτος): 26/9/2022

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	6
Abstract.....	8
Ευχαριστίες.....	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο Εισαγωγή	10
Κεφάλαιο 2: Επιχειρηματικότητα.....	13
2.1. Εισαγωγή	13
2.2. Παράγοντες που επηρεάζουν την επιχειρηματικότητα	14
2.3. Η επιχειρησιακή ηθική	16
2.4. Βιώσιμη ανάπτυξη.....	17
2.5. Γυναικεία επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα.....	18
2.6. Φορείς και Υπηρεσίες που υποστηρίζουν την γυναικεία επιχειρηματικότητα.....	19
Κεφάλαιο 3: Αγροτικός κλάδος και γυναικεία επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα	28
3.1. Εισαγωγή	28
3.2. Πράσινη επιχειρηματικότητα.....	30
3.3. Ευρωπαϊκά Προγράμματα για την πράσινη επιχειρηματικότητα	31
3.4. Γυναικεία επιχειρηματικότητα στον αγροτικό τομέα και τα πολλαπλά οφέλη της	33
3.5. Γυναικεία επιχειρηματικότητα στον αγροτικό τομέα και ισότητα των φύλων	35
3.6. Δημόσιες και ιδιωτικές πρωτοβουλίες ενίσχυσης της γυναικείας επιχειρηματικότητας στον αγροτικό τομέα.....	36
3.7. Επιδοτούμενα προγράμματα γυναικείας επιχειρηματικότητας στον αγροτικό τομέα.....	37
Κεφάλαιο 4^ο Απολιγνιτοποίηση στην Ευρώπη	40
4.1. Η Ευρωπαϊκή Πράσινη Πολιτική, 2030-2050.....	40

4.2.	Ευρωπαϊκή πολιτική απολιγνιτοποίησης.....	41
4.3.	Η πορεία της Ελλάδας προς το 2050	42
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο Απολιγνιτοποίηση στην Δυτική Μακεδονία.....		45
5.1	Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας.....	45
5.2	Γεωγραφικά χαρακτηριστικά.....	46
5.3	Ο ρόλος της ΔΕΗ στην οικονομία της περιοχής	47
Δήμος Εορδαίας.....		49
5.4	Η παρουσία της ΔΕΗ στην περιοχή Κοζάνης- Εορδαίας.....	49
5.5	Δυτική Μακεδονία –Ανάλυση SWOT.....	51
5.6	Η επόμενη μέρα για την Π.Ε. Κοζάνης και το Δ. Εορδαίας.....	59
5.7	Αποκαταστάσεις εκτάσεων.....	61
5.8	Εναλλακτικές στρατηγικές ανάπτυξης για τη μεταλιγνιτική εποχή	64
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ		67
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ		71

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία αναλύει την χρησιμότητα, τόσο στην εφαρμογή, όσο και στην χρηματοδότηση της γυναικείας επιχειρηματικότητας στον αγροτικό τομέα, έτσι όπως διαμορφώθηκε στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια και στην συνέχεια μελετά το φαινόμενο της απολιγνιτοποίησης στην Περιφέρεια της Δυτικής Μακεδονίας.

Στο πρώτο κεφάλαιο αναλύεται ο ορισμός της επιχειρηματικότητας, όπως και γυναικεία επιχειρηματικότητα, απαριθμούνται οι παράγοντες που την επηρεάζουν, μελετάται η κατάσταση που επικρατεί στην Ελλάδα σχετικά με την γυναικεία επιχειρηματικότητα, ενώ στο τέλος του κεφαλαίου αναφέρονται τόσο οι φορείς, όσο και οι υπηρεσίες οι οποίες στηρίζουν την γυναικεία επιχειρηματικότητα.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, αναλύεται ο αγροτικός κλάδος και η ανάγκη για γυναικεία επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα. Αναλύεται η πράσινη επιχειρηματικότητα, όπως και τα προγράμματα στήριξης για την πράσινη επιχειρηματικότητα. Τα οφέλη της γυναικείας επιχειρηματικότητας στον πρωτογενή τομέα είναι εξαιρετικά σημαντικά και αντικείμενο ανάλυσης όπως και τα η ίση μεταχείριση των δυο φύλων. Τέλος το κεφάλαιο κλείνει με τις πρωτοβουλίες είτε ιδιωτών, είτε δημόσιων φορέων για την ενδυνάμωση της γυναικείας επιχειρηματικότητας στον πρωτογενή τομέα, όπως και τα επιδοτούμενα προγράμματα.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύεται η απολιγνιτοποίηση στην Ευρώπη. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο αναλύεται η Ευρωπαϊκή πράσινη πολιτική που θα ακολουθηθεί στην εικοσαετία 2030-2050, η πολιτική για την απολιγνιτοποίηση και αυτήν που θα ακολουθήσει η χώρα μας μέχρι το 2050.

Στο τέταρτο κεφάλαιο αναλύεται η Δυτική Μακεδονία με τα χαρακτηριστικά της και πραγματοποιείται SWOT ανάλυση για να εντοπιστούν τα δυνατά και τα αδύνατα σημεία του εσωτερικού της περιβάλλοντος, όπως και

οι ευκαιρίες και απειλές που εμφανίζονται στο εξωτερικό της περιβάλλον. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο αναλύεται το τοπίο της Δυτικής Μακεδονίας την επόμενη μέρα μετά την απολιγνιτοποίηση, οι αποκαταστάσεις των εκτάσεων που χρησιμοποιεί τώρα η ΔΕΗ και διατυπώνονται εναλλακτικές στρατηγικές ανάπτυξης.

Στο τελευταίο κεφάλαιο καταγράφονται τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την παρούσα εργασία.

Abstract

This paper analyzes the usefulness, both in the implementation and in the financing of women's entrepreneurship in the agricultural sector, as it has developed in Greece in recent years and then studies the phenomenon of delignification in the Region of Western Macedonia.

In the first chapter, the definition of entrepreneurship, as well as female entrepreneurship, is analyzed, the factors that affect it are listed, the situation that prevails in Greece regarding female entrepreneurship is studied, while at the end of the chapter, both the institutions and the services which they support women's entrepreneurship.

In the second chapter, the agricultural sector and the need for female entrepreneurship in Greece is analyzed. Green entrepreneurship is analyzed, as are the support programs for green entrepreneurship. The benefits of female entrepreneurship in the primary sector are extremely important and the subject of analysis, as is the equal treatment of both sexes. Finally, the chapter closes with the initiatives of either private or public bodies to strengthen female entrepreneurship in the primary sector, as well as the subsidized programs.

The third chapter analyzes delignitization in Europe. This particular chapter analyzes the European green policy that will be followed in the twenty years 2030-2050, the policy for de-lignitization and the one that our country will follow until 2050.

In the fourth chapter, Western Macedonia is analyzed with its characteristics and a SWOT analysis is carried out to identify the strengths and weaknesses of its internal environment, as well as the opportunities and threats that appear in its external environment. In this particular chapter, the landscape of Western Macedonia is analyzed the day after de-lignitization, the restoration of the lands now used by PPC and alternative development strategies are formulated.

In the last chapter, the conclusions obtained from this work are recorded.

Ευχαριστίες

Ολοκληρώνοντας τις σπουδές μου στο Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, νιώθω την υποχρέωση να εκφράσω τις ευχαριστίες μου σε όλους εκείνους που συνέβαλαν με το δικό τους τρόπο είτε άμεσα είτε έμμεσα στην ολοκλήρωση αυτών των σπουδών.

Αρχικά θα ήθελα να εκφράσω τις θερμότερες ευχαριστίες στον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Αντωνιάδη Ιωάννη, του οποίου οι εποικοδομητικές παρατηρήσεις συνέβαλαν σε μεγάλο βαθμό στην ολοκλήρωση της εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας.

Πάνω απ' όλα θα ήθελα να ευχαριστήσω τους γονείς μου Γιώργο και Σίσσυ, για τη στήριξη, την υπομονή και την αγάπη τους σε όλη αυτή την προσπάθεια. Επίσης, θα ήθελα να τους ευχαριστήσω και για την ενθάρρυνση που μου παρείχαν σε όλη τη διάρκεια των σπουδών μου. Οι γονείς μου πάντα αποτελούν το στήριγμά μου και το πρότυπό μου στη ζωή.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον σύντροφό μου για την πολύτιμη βοήθειά του και την συμπαράσταση που έδειξε όλη αυτή τη δύσκολη περίοδο που πέρασε, κατά τη διάρκεια συγγραφής της παρούσας διπλωματικής εργασίας και την υπομονή που υπέδειξε σε όλες τις δυσκολίες που προέκυψαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο Εισαγωγή

Είναι γνωστό, πως ο αγροτικός τομέας αποτελεί βασικό πυλώνα ανάπτυξης και αύξησης του βιοτικού επιπέδου. Οι γυναίκες που ασχολούνται με την γεωργία αντιπροσωπεύουν σημαντικό κομμάτι του αγροτικού τομέα, αφού απασχολούνται είτε σαν εργάτριες, είτε σαν επιχειρηματίες. Παρόλα αυτά, οι γυναίκες αντιμετωπίζουν περισσότερα εμπόδια έναντι των ανδρών, σε ότι αφορά την πρόσβαση σε πόρους της παραγωγής. Αυτό αποτελεί σε παγκόσμιο επίπεδο, αρνητική επιρροή στην προσπάθεια που καταβάλλουν οι κυβερνήσεις των κρατών αλλά και οι διεθνείς κοινότητες, για την υλοποίηση των στόχων που σχετίζονται με την αγροτική αλλά και την οικονομική ανάπτυξη, όπως και την ασφάλεια του επισιτισμού (World Rural Forum, 2008). Το σίγουρο είναι ότι οι γυναίκες συμβάλλουν σημαντικά στον πρωτογενή τομέα, ειδικά στις αναπτυσσόμενες περιοχές. Οι ρόλοι που αναλαμβάνουν οι γυναίκες διαφέρουν ανάλογα με την περιφέρεια, τον Δήμο και διαφοροποιούνται με γοργούς ρυθμούς σε πολλές περιοχές παγκοσμίως. Στις συγκεκριμένες περιοχές τόσο οι οικονομικές, όσο και οι κοινωνικές δυνάμεις, μεταβάλλονται στον πρωτογενή τομέα. Οι ενέργειες διαφοροποίησης των αγροτικών εκμεταλλεύσεων και η εκτός γεωργίας απασχόληση ενισχύουν την οικονομική βιωσιμότητα των οικογενειακών εκμεταλλεύσεων (World Rural Forum, 2008). Οι γυναίκες της γεωργίας πολύ συχνά διαχειρίζονται σύνθετα νοικοκυριά και εφαρμόζουν στρατηγικές πολλαπλής διαβίωσης. Οι ενέργειές τους περικλείουν τις περισσότερες φορές την παραγωγή καλλιεργειών του αγροτικού τομέα, την φροντίδα διάφορων ζώων, την επεξεργασία και την προετοιμασία τροφίμων, την συμμετοχή τους σε θέματα που αφορούν τόσο το εμπόριο, όσο και το μάρκετινγκ. Ακόμα περιλαμβάνει την έμμισθη απασχόληση σε αγροτικές επιχειρήσεις, όπως και την συλλογή καυσίμων αλλά και νερού. Οι γυναίκες

όμως εκτός από αυτές τις εργασίες έχουν επωμισθεί και την φροντίδα των οικογενειών τους, όπως και των νοικοκυριών τους (Κώστα, 2015).

Πολύ συχνά οι αγροτικές εργασίες των γυναικών χαρακτηρίζονται σαν «βοηθητικές» και πολλές φορές η εργασία των γυναικών δεν χαρακτηρίζεται σαν «οικονομικά ενεργή απασχόληση» σε εθνικό επίπεδο, παρόλο που η συμβολή τους είναι εξαιρετικά σημαντική για ευημερία των γεωργικών νοικοκυριών (Drugmand, 2011). Από τα στοιχεία που μέχρι σήμερα υπάρχουν, δεν είναι οι μόνες γυναικείες προσπάθειες που «εξαφανίζονται». Ένα στοιχείο είναι, πως κάθε σχετική με την αγρότισσα γυναίκα μελέτη, αλλά και έρευνα αγνοούν το γεγονός πως οι γυναίκες αυτές είναι εξαιρετικά ευάλωτες στη βία, όπως και στα «εγκλήματα τιμής» αλλά και της βίας εντός της οικογενειακής εστίας. Σε κάποια κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης, των οποίων οι αγροτικές περιοχές χτυπήθηκαν από την φτώχεια αλλά και την ανεργία, υπάρχουν μεγάλες πιθανότητες οι γυναίκες αγρότισσες να καταλήξουν θύματα εμπορίας ανθρώπων (World Rural Forum, 2008).

Η εξαιρετικά σημαντική συμβολή των γυναικών που ασχολούνται με τον πρωτογενή τομέα σε παγκόσμιο επίπεδο, τόσο με βάση το μέγεθος όσο και την φύση της, είναι αρκετά δύσκολο να αποτιμηθεί και έτσι παρουσιάζει μεγάλο βαθμό απόκλισης ανάμεσα στις διάφορες χώρες και περιοχές (Shortall, 1999). Με δυο τρόπους καταμετράται η συμβολή των αγροτισσών στο γεωργικό εργατικό δυναμικό. Τον πρώτο τρόπο αποτελούν οι στατιστικές που σχετίζονται με το ποσοστό των γυναικών στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό του αγροτικού τομέα και τον δεύτερο αποτελούν τα πορίσματα των μελετών που σχετίζονται με την διαχείριση του χρόνου. Ο δεύτερος είναι και ο τρόπος ο οποίος δείχνει και τον χρόνο που χρειάζονται τόσο οι άντρες, όσο και οι γυναίκες για την υλοποίηση των διάφορων αγροτικών εργασιών. Στα στοιχεία αυτά έχουν πρόσβαση σχεδόν όλες οι χώρες και τα οποία παρέχουν μια περισσότερο ρεαλιστική εικόνα σχετικά με την συμμετοχή των αγροτισσών στην οικονομία του αγροτικού τομέα.

Σαν αγρότισσα ή αγρότης χαρακτηρίζεται κάθε άτομο του οποίου η οικονομική του δραστηριότητα είναι η γεωργία, η κτηνοτροφία και άλλα. Παρόλα αυτά τα συγκεκριμένα δεδομένα υπάρχει μεγάλη πιθανότητα σε πολλές

περιπτώσεις να υποτιμούν τον ρόλο και την συμβολή των γυναικών στον συγκεκριμένο τομέα και έτσι δεν ήταν λίγες οι ερευνήτριες οι οποίες αμφισβήτησαν τα πρότυπα τόσο των αντρών, όσο και των γυναικών που προκύπτουν στο πλαίσιό τους (Beneria, 1981). Η ερευνήτρια Brandth το 2002 μίλησε για ποικίλους πιθανούς λόγους υποτίμησης της γυναικείας εργασίας στον πρωτογενή τομέα και μεταξύ τους εντοπίζει και ένα μικρό μερίδιο ευθύνης στις ίδιες τις γυναίκες, μια άρνηση να αυτοχαρακτηριστούν σαν αγρότισσες. Στην Λατινική Αμερική, όπως και σε πολλές άλλες χώρες, δεν είναι σπάνιο οι αγρότισσες να θεωρούν πως η οικία τους είναι η προτεραιότητά τους, ακόμα και αν οι ώρες που εργάζονται στα χωράφια ή ασχολούνται με τα ζώα είναι εξαιρετικά πολλές και σε καθημερινή βάση. Σημαντικές είναι οι έρευνες σχετικά με την διαχείριση του χρόνου έτσι ώστε να αναδειχθεί και η εργασία των γυναικών στο συγκεκριμένο τομέα. Οι έρευνες αυτές δείχνουν πως η γυναίκες διαχειρίζονται τον χρόνο τους στην απασχόλησή τους με τα γεωργικά και κτηνοτροφικά καθήκοντα ανάλογα με το τι καλλιεργείται, με την φάση στην οποία βρίσκεται ο κύκλος παραγωγής, με την ηλικία της καθεμίας, με την εθνικότητά της, με τον τύπο δραστηριότητάς της και άλλα. Οι έρευνες για τον χρόνο, δείχνουν ακόμα ότι η ενασχόληση των γυναικών με τα αγροτικά αντικείμενα μπορεί να διαφέρει πολύ από περιοχή σε περιοχή, ανάλογα με το τι καλλιεργείται, τα ζώα ή η τεχνολογία που χρησιμοποιείται και άλλα (Vogt, Jackson-Smith, Ostrom, Lezberg, 2001).

Καταλαβαίνει κανείς ότι παρέχουν σπουδαία πληροφόρηση που αφορά τον τρόπο με τον οποίο λειτουργούν τα δυο φύλα στην αγροτική οικονομία και με το πόσο και πως διαφέρει ο ρόλος του κάθε φύλου ανάλογα με το τι καλλιεργείται, με το τι ζώα εκτρέφονται, με την θέση που βρίσκεται όπως και με την δομή της διαχείρισης και άλλα. Όμως όσο και αν φαίνονται χρήσιμες οι έρευνες αυτές, είναι συγκεκριμένες για δεδομένα κάθε φορά πλαίσια γεωγραφικού και πολιτιστικού χαρακτήρα, οι οποίες και προσφέρουν πρακτική καθοδήγηση και περισσότερο στους φορείς οι οποίοι είναι υπεύθυνοι για την χάραξη της πολιτικής (Vogt, Jackson-Smith, Ostrom, Lezberg, 2001).

Κεφάλαιο 2: Επιχειρηματικότητα

2.1. Εισαγωγή

Κύρια αρχή της επιτυχημένης επιχειρηματικής δραστηριότητας, αποτελεί η κατανόηση της ύπαρξης ενός κενού σε δεδομένο οικονομικό χώρο, σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο και η έρευνα ταύτισής του με κάποιους συγκεκριμένους ανθρώπους. Πρώτα από όλα όμως, η επιχειρηματικότητα είναι αντίληψη, κυρίως ανθρώπων που αποτελούν κομμάτια ετερογενούς ομάδας και που έχουν το ταλέντο να εντοπίζουν ευκαιρίες όταν οι άλλοι δεν μπορούν να τις δουν, αλλά και να οργανώνονται για να υλοποιήσουν τον τελικό επιδιωκόμενο στόχο. Η επιχειρηματικότητα σε σχέση με την ανάγκη για καινοτομία, η οποία φέρνει νέες ιδέες σε κατάλληλη χρονική στιγμή και στον κατάλληλο χώρο, ενώ στην συνέχεια την αποτελεσματική πραγματοποίησή της (Μπουραντάς, 2002).

Εκτός από την ιδέα όμως, και οι άνθρωποι οι οποίοι την πραγματοποιούν να ταιριάζουν με την συγκεκριμένη προοπτική. Κρίνεται απαραίτητο να είναι το ίδιο συνδεδεμένη και με την υπευθυνότητα προς την κοινωνία και το αίσθημα σεβασμού στην οικολογική ισορροπία, έτσι ώστε να παραμείνει ωφέλιμη και άρα βιώσιμη. Η επιχειρηματικότητα μπορεί να βοηθήσει στην δημιουργία θέσεων απασχόλησης και πλούτου, δίνοντας την δυνατότητα για μεταβολή καινούριων ιδεών σε προσπάθειες που στέφονται με επιτυχία, απελευθερώνοντας στο σύνολο το προσωπικό και αποκτώντας σχετικές γνώσεις (Γωνιάδης & Χατζηκωνσταντίνου, 2009).

Οπότε αντιλαμβάνεται κανείς πως σαν επιχειρηματικότητα θεωρείται η προσπάθεια που καταβάλλεται για την μεταβολή της πρωτοβουλίας κάθε επιχειρηματία σε αποτέλεσμα, προκύπτοντας από την συγκεκριμένη διαδικασία

και οικονομικό όφελος (Junior Chamber International, 2014). Για να καταφέρει ο επιχειρηματίας να προβεί σε ορθές επιχειρηματικές κινήσεις, κρίνεται απαραίτητο να γνωρίζει και να πραγματοποιεί τις παραμέτρους της καινοτομίας, της διοίκησης, της διαχείρισης και της εξέλιξης της πρωτοβουλίας.

Για τη βιωσιμότητα κάθε επιχείρησης, προκειμένου κάθε επιχείρηση να δραστηριοποιείται και να αναπτύσσεται σε στέρεο κοινωνικό έδαφος, είναι σημαντικό να υπάρχουν τρεις βασικοί πυλώνες της σύγχρονης επιχειρηματικότητας. Έτσι, η εταιρική διακυβέρνηση, η εταιρική κοινωνική ευθύνη και η βιώσιμη ανάπτυξη συγκροτούν τους τρεις βασικούς πυλώνες της σύγχρονης επιχειρηματικότητας.

2.2. Παράγοντες που επηρεάζουν την επιχειρηματικότητα

Η επιχειρηματικότητα στις μέρες μας, εξετάζεται και μελετάται με στόχο να προσδιορίσει με ακρίβεια τους παράγοντες που μελετώνται από πολλούς επιστήμονες, οι οποίοι συμφωνούν πως υπάρχουν έξι διαφορετικές κατηγορίες παραγόντων επιρροής:

- Οι οικονομικοί παράγοντες, που έχουν σχέση με τα οικονομικά μεγέθη, όπως είναι τα κεφάλαια που χρησιμοποιεί κάθε επιχείρηση και τον τρόπο που αυτά κατανέμονται, τα δάνεια που ίσως χρειαστεί και έχει την δυνατότητα να διαθέτει.
- Οι ψυχολογικοί παράγοντες, που έχουν σχέση με ψυχολογικά κυρίως ζητήματα των συντελεστών κάθε επιχείρησης, όπως είναι η δομή της προσωπικότητας κάθε ανθρώπου, το πείσμα για επιτυχία, η ανθεκτικότητα στην ακύρωση, η πρόθεση και διάθεσή τους για ανάληψη ρίσκου ή όχι.
- Οι κοινωνιολογικοί παράγοντες, που έχουν σχέση με τις συνήθειες των καταναλωτών, με τον τρόπο τον οποίο ζουν, που ψυχαγωγούνται, με τον τόπο διαμονής τους, όπως και με τις ειδικές συνθήκες διαβίωσης, όπως η επαγγελματική τους ενασχόληση, τα βιοποριστικά προβλήματα που ίσως αντιμετωπίζει, η ανεργία, καθώς και κάποια προβλήματα υγείας.

- Οι περιβαλλοντικοί παράγοντες, που έχουν σχέση με την γενικότερη κατάσταση κάθε τοπικής ή εθνικής επιχείρησης, με τα οικονομικά δεδομένα της συγκεκριμένης χρονικής περιόδου, με τις αναταραχές που διαδραματίζονται σε πολιτικό επίπεδο.
- Οι δημογραφικοί παράγοντες, που έχουν σχέση με το μέγεθος και την δομή του πληθυσμού, την ηλικιακή τους κλίμακα όπως και το φύλο των ατόμων ή το εισοδηματικό τους επίπεδο.
- Οι πολιτισμικοί παράγοντες, που έχουν σχέση με τις κοινές κουλτούρες και φιλοσοφίες, πεποιθήσεις, αξίες, κανόνες, συμπεριφορές και παραδοχές που ενώνουν τα μέλη κάθε κοινωνίας (Gaddam, 2007).

Η επιχειρηματικότητα εξαρτάται από την επιχειρηματική συμπεριφορά που κάθε φορά εφαρμόζεται από τον υπεύθυνο επιχειρηματία. Ειδικά, η επιχειρηματικότητα των γυναικών διατυπώνεται σε έρευνες και μελέτες εστιαζόμενη σε δυο αντιλήψεις. Η πρώτη υποστηρίζει την συμβολή και τον ρόλο της γυναίκας στις διακρίσεις που γίνονται πριν και μετά την ένταξή της στην αγορά. Με τον προσανατολισμό των γυναικών ως επί τω πλείστον προς τις θεωρητικές σπουδές, είναι μια διάκριση που τις περιορίζει στην απόκτηση εφοδίων, μη λαμβάνοντας γνώσεις τεχνολογικής φύσης και ένα ακόμα εμπόδιο εισαγωγής των εργαζόμενων γυναικών στην εξειδίκευση και στην επαγγελματική κατάρτιση, αφού δυσκολεύονται να ανταπεξέλθουν λόγω και των υπολοίπων ρόλων που έχει, σαν μητέρες και σαν νοικοκυρές. Η δεύτερη τοποθέτηση ερμηνεύει την άλλη πλευρά των επαγγελματιών γυναικών, κατά την οποία υποστηρίζεται πως η κάθε γυναίκα και άνδρας παρακινείται από ποικίλα και εντελώς διαφορετικά κίνητρα και επιθυμίες. Για παράδειγμα, κάθε γυναίκα δίνει σημασία στην ισορροπία ανάμεσα στις οικονομικές φιλοδοξίες, στην προσωπική ικανοποίησή τους όπως και στην προσωπική τους ζωή για να ξεκινήσει την λειτουργία μιας επιχείρησης, ενώ ο άντρας, δίνει σημασία στην οικονομική επιτυχία, στην μεγιστοποίηση των κερδών και στην δημιουργία και εφαρμογή καινοτομιών (Bock, 2004).

Σημαντικούς παράγοντες για την εκδήλωση επιχειρηματικής συμπεριφοράς, αποτελούν η ηλικία των εργαζόμενων γυναικών, το εκπαιδευτικό τους επίπεδο, η προσωπικότητα της κάθε μιας, η επιθυμία τους να

ασχοληθούν με τις οικογενειακές επιχειρήσεις, όπως και η εργασιακή τους εμπειρία σε αγροτικές επιχειρήσεις (Λαμπριανίδης, Σκορδίλη, & Καλογερέσης, 2003). Επίσης, οι προκαταλήψεις, όπως και η αντίληψη η οποία επικρατεί γύρω από τις ελλειπείς ικανότητες των γυναικών, τις δεξιότητες που δεν διαθέτουν, την έλλειψη ικανότητας να αναγνωρίζουν τις ευκαιρίες και η ανύπαρκτη αυτοπεποίθησή τους, τονίζουν σε μεγάλο βαθμό, αν και λανθασμένα τον φόβο για αποτυχία. Έτσι αποτελούν και κακώς δείκτες επιχειρηματικής συμπεριφοράς.

2.3. Η επιχειρησιακή ηθική

Η επιχειρησιακή ηθική αποτελεί έναν τρόπο εξέτασης των επιχειρήσεων, ως προς συμπεριφορά των γενικών αρχών της ηθικής με σκοπό την εξισορρόπηση των συμφερόντων μεταξύ επιχείρησης, εργαζομένου, πελάτη, καταναλωτή και γενικότερα του κοινωνικού συνόλου. Στο ευρύτερο πλαίσιο της επιχειρησιακής ηθικής εντάσσονται τόσο η ενίσχυση της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης όσο και η βελτίωση του πλαισίου εταιρικής διακυβέρνησης. Με άλλα λόγια η επιχειρησιακή ηθική αναφέρεται στην αντιμετώπιση της επιχείρησης απέναντι στο περιβάλλον και την κοινωνία ώστε να προάγεται μαζί με το κέρδος της επιχείρησης και η εξέλιξη, η πρόοδος, η δημιουργικότητα και το κοινωνικό συμφέρον. Όπως αναφέρει ο Jackson (1996) η επιχειρηματική ηθική ορίσθηκε ως η μελέτη των πρακτικών και της πολιτικής στην επιχειρηματική δραστηριότητα, για να καθοριστεί ποιες πρακτικές και πολιτικές γραμμές είναι δικαιολογημένες ηθικά και ποιες όχι. Η επιχειρησιακή ηθική ορίσθηκε ως ο τομέας της ηθικής των επιχειρήσεων που έχει ως στόχο να βοηθήσει τον επιχειρηματικό κόσμο να σκεφθεί πιο καθαρά σχετικά με τα ηθικά προβλήματα τα οποία αντιμετωπίζονται καθημερινά στην δραστηριότητα των επιχειρήσεων (Τριαντάρη, 2022).

Η επιχειρησιακή ηθική είναι μια κουλτούρα η οποία διαχέεται σε όλη την επιχείρηση στις πρακτικές που εφαρμόζει, στο εσωτερικό και εξωτερικό της περιβάλλον. Η ανάγκη για εφαρμογή της επιχειρηματικής ηθικής είναι πολύ

μεγάλη, ενώ τα πλεονεκτήματα που προκύπτουν από την εφαρμογή των αρχών της επιχειρησιακής ηθικής είναι αρκετά και πολύ σημαντικά. Με άλλα λόγια (Τριαντάρη, 2022):

- Καλλιεργείται κλίμα εμπιστοσύνης και αξιοκρατίας μεταξύ των εργαζομένων, των πελατών και των προμηθευτών της επιχείρησης.
- Συνεισφέρει στη βιώσιμη ανάπτυξη.
- Ενισχύει την εταιρική κουλτούρα.
- Προωθεί την εταιρική φήμη
- Προωθεί τον εθελοντισμό.
- Δημιουργεί ισχυρό πνεύμα συνεργασίας μεταξύ των εργαζομένων της εταιρίας με αποτέλεσμα να αυξάνεται η αποδοτικότητα των τμημάτων της επιχείρησης.

2.4. Βιώσιμη ανάπτυξη

Στα πιο βασικά πλεονεκτήματα της επιχειρηματικής ηθικής συγκαταλέγεται και αυτό της βιώσιμης ανάπτυξης. Η επιχειρηματική ηθική συνεισφέρει στην βιώσιμη ανάπτυξη. Ο όρος βιώσιμη ανάπτυξη σχετίζεται με την επιβίωση των ανθρώπων αλλά και των πόρων του περιβάλλοντος. Η βιώσιμη ανάπτυξη συνδέεται με παράγοντες οικονομικούς, κοινωνικούς και πολιτισμικούς, ενώ η βιώσιμη ανάπτυξη αναφέρεται και στην προστασία του περιβάλλοντος για ποιότητα ζωής και κοινωνική συνοχή.

Όσον αφορά τις επιχειρήσεις, η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης συνδέεται με την υιοθέτηση επιχειρησιακών στρατηγικών οι οποίες να καλύπτουν τις ανάγκες των επιχειρήσεων και των άλλων εμπλεκόμενων φορέων, ενώ από την άλλη προστατεύουν, διατηρούν και στηρίζουν τους ανθρώπινους παράγοντες και τους φυσικούς πόρους που θα χρειαστούν στο μέλλον. Η εφαρμογή των αρχών της βιώσιμης ανάπτυξης είναι απαραίτητη για την επιβίωση των επιχειρήσεων σε μια αγορά η οποία είναι πολύ μεταβαλλόμενη. Δηλαδή, με άλλα λόγια θα πρέπει κάθε επιχείρηση να δρα με

τρόπο καινοτόμο και να εφαρμόζει την εταιρική κοινωνική ευθύνη δηλαδή, σεβασμός στον εργαζόμενο, σεβασμός στο περιβάλλον στους καταναλωτές και στις περιοχές όπου υπάρχει επιχειρηματική δραστηριότητα. Μια επιχείρηση η οποία δραστηριοποιείται με ήθος, θα πρέπει να συνεχίσει να λειτουργεί με βάση την αειφορία, δηλαδή θα πρέπει να λαμβάνει υπόψιν τις επιπτώσεις που έχει η δραστηριότητά της στην κοινωνία και το περιβάλλον (Zsolnai, 2012). Η έννοια της επιχειρηματικής ηθικής και της ηθικής αξίας των επιχειρήσεων είναι έννοια αλληλένδετη με αυτή της κοινωνικής ευημερίας. Οι έννοιες αυτές θα πρέπει να εφαρμόζονται από τις επιχειρήσεις για την εξάλειψη της φτώχειας, του κοινωνικού αποκλεισμού και της ανισότητας. Η βιώσιμη ανάπτυξη ως έννοια θα πρέπει να εμπεριέχει την οικονομική ανάπτυξη, το περιβάλλον, τη συμμετοχή των ανθρώπων στα κοινά και στις ανθρώπινες αξίες ενώ είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τα θέματα της κοινωνίας, της οικονομίας και της ανάπτυξης.

2.5. Γυναικεία επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα

Τα τελευταία χρόνια αυξήθηκε πολύ το ενδιαφέρον για την γυναικεία επιχειρηματικότητα, σύμφωνα με τις πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης και άλλων φορέων παγκοσμίως. Το ανερχόμενο φαινόμενο λοιπόν των τελευταίων ετών σε κάθε χώρα του κόσμου είναι η επιχειρηματικότητα των γυναικών και των νέων. Η διαφορετικότητα που παρουσιάζει κάθε επιχείρηση που αναπτύσσει η γυναίκα, βοηθάει την τοπική οικονομία να γίνει περισσότερο σταθερή και ανθεκτική, έτσι η γυναίκα καλείται να παίξει έναν νέο ρόλο στο συνεχώς και ταχέως μεταβαλλόμενο οικονομικό περιβάλλον. Σε ότι αφορά τον τόπο και πιο συγκεκριμένα τον αγροτικό τομέα, η επιχειρηματικότητα αποτελεί μέσο για την εισαγωγή των γυναικών στην αγορά εργασίας, όπως και για την ένταξή τους στις δράσεις για την πρόοδο του συγκεκριμένου κλάδου.

2.6. Φορείς και Υπηρεσίες που υποστηρίζουν την γυναικεία επιχειρηματικότητα

Μια επιχείρηση θεωρείται πως ανήκει σε μια γυναίκα όταν αυτή κατέχει το μεγαλύτερο ποσοστό του μετοχικού κεφαλαίου της επιχείρησης και ακόμα έχει αναλάβει την ευθύνη για την λήψη των αποφάσεων που έχουν σχέση με την στρατηγική ανάπτυξης της επιχείρησης (Σκορδίλη , 2005). Πολλές φορές ο όρος χρησιμοποιείται καταχρηστικά για οικογενειακές επιχειρήσεις. Σε έναν μεγάλο αριθμό οικογενειακών επιχειρήσεων οι γυναίκες δηλώνονται σαν κάτοχοι για ποικίλους λόγους στρατηγικής, όπως είναι οι ελαφρύνσεις φόρου, ενώ στην ουσία ανήκουν στο προσωπικό και οι αποφάσεις λαμβάνονται από τον σύζυγο ή τον πατέρα κάθε γυναίκας (Γιδαράκου, 2007).

Ποικίλα εργαλεία πολιτικής σχεδιάστηκαν και εφαρμόστηκαν από επιχειρήσεις για να στηρίξουν την γυναικεία επιχειρηματικότητα, όπως οι επιδοτήσεις, τα διάφορα σεμινάρια εξειδίκευσης, οι διευκολύνσεις φόρου και άλλα (Στρατηγάκη, 2005).

Ο όρος «γυναικεία επιχειρηματικότητα», αντιμετωπίζεται με δυσπιστία από την ελληνική κοινωνία. Παρόλο που είναι μεγάλη η επιθυμία για ανεξάρτητη επαγγελματική σχέση, σε σχέση με την εξαρτημένη σχέση εργασίας, δεν δίνεται η σημασία και μερίδιο αγοράς που αρμόζει στην γυναικεία επιχειρηματικότητα. Η προαγωγή της γυναικείας επιχειρηματικότητας ενσωματώνεται στο πλαίσιο της ενδυνάμωσης της ίσης αντιμετώπισης των δυο φύλων στην αγορά εργασίας. Όμως παρόλα αυτά κρίνεται απαραίτητο να εστιάσει κάθε γυναίκα επιχειρηματίας την προσοχή της στο γεγονός πως η επιχειρηματικότητα είναι δεδομένη επιλογή και για να επιτύχει χρίζει συγκεκριμένου τρόπου ζωής. Και όσο η φάση της οικονομικής κρίσης που βίωσε η Ελλάδα είναι εμπόδιο για την εισαγωγή νέων επιχειρηματιών στον οικονομικό τομέα, τόσο η συγκεκριμένη κατάσταση θα πρέπει να ληφθεί υπόψη και να μετατραπούν τα εμπόδια σε παράγοντες που παρακινούν για την δημιουργία ευκαιριών για δραστηριότητα, η οποία και θα υλοποιείται από ομάδες της κοινωνίας που πριν δεν θεωρούνταν κατάλληλες για επιχειρηματικότητα, όπως για παράδειγμα οι γυναίκες (Σαλαμούρης, Λίγκας, & Σταυροπούλου, 2014).

Για την εστίαση στην γυναίκα δεν αρκούν μόνο πολικές και πρωτοβουλίες που θα ενδυναμώσουν και θα επιχορηγήσουν τέτοιες κινήσεις, αλλά και τεχνικές που θα στηρίζουν τις ακόμα νέες απόψεις για την επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα, οι οποίες θα καθιερώσουν την επιχειρηματικότητα σαν μια υπόθεση όλων των φύλων, όλων των ηλικιών, έτσι ώστε να αυξηθούν και τα ποσοστά της γυναικείας επιχειρηματικότητας. Για να επιτευχθεί κάτι τέτοιο κρίνεται απαραίτητο να καταβληθούν οργανωμένες προσπάθειες για να εκπαιδευτούν και να καθοδηγηθούν άτομα δευτεροβάθμιας τουλάχιστον εκπαίδευσης.

Έτσι η 19η Νοεμβρίου καθιερώθηκε σαν την Ημέρα της Γυναικείας Επιχειρηματικότητας, κατά την οποία γιορτάζουν οι γυναίκες που εφαρμόζουν καινοτομίες, ανοίγουν θέσεις απασχόλησης, ξεκινούν start ups και υλοποιούν τις ιδέες τους, ενδυναμώνοντας την οικονομική ανάπτυξη αλλά και την κοινωνική συνοχή σε εκατόν σαράντα τέσσερις χώρες. Αφορά μια πρωτοβουλία των Ηνωμένων Εθνών, σε συνεργασία με την Παγκόσμια Εβδομάδα Επιχειρηματικότητας και το υπουργείο Εσωτερικών των ΗΠΑ στοχεύοντας στην ευαισθητοποίηση, έμπνευση και ενίσχυση διακοσίων πενήντα εκατομμυρίων γυναικών, οι οποίες ζουν σε συνθήκες εξαθλίωσης (Τσακίρη, 2014).

Φορείς και Υπηρεσίες υποστήριξης γυναικείας επιχειρηματικότητας

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια γενικότερη καταγραφή ποικίλων υποστηρικτικών κινήσεων, σχετικών με την προαγωγή της γυναικείας επιχειρηματικότητας σαν στοιχείο ισότητας των ευκαιριών για την ανάπτυξη των γυναικείων επιχειρήσεων και επομένως της ενδυνάμωσης την ανταγωνιστικότητας της οικονομίας. Τόσο φορείς, όσο και σωματεία που έχουν προσανατολιστεί στην συγκεκριμένη κατεύθυνση και που στηρίζουν την γυναικεία επιχειρηματικότητα είναι οι εξής:

Σύνδεσμος Επιχειρηματιών Γυναικών Ελλάδος (ΣΕΓΕ)

Ο συγκεκριμένος σύνδεσμος αποτελεί έναν μη κυβερνητικό αλλά και κερδοσκοπικό οργανισμό που αφορά τις γυναίκες οι οποίες ασκούν επιχειρηματική δραστηριότητα στην χώρα μας. Αποτελεί μέλος της Επιτροπής

Εμπορίου και Ανάπτυξης του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ), του Συνδέσμου Βιομηχανιών Βορείου Ελλάδος (ΣΒΒΕ), του Συνδέσμου Γυναικών Επιχειρηματιών της Μεσογείου (FAEME), όπως και κάποια μέλη του, τα οποία δεν είναι λίγα, συμμετέχουν και στις διοικήσεις Επιμελητηρίων.

Ο Σύνδεσμος Επιχειρηματιών Γυναικών Ελλάδος (ΣΕΓΕ), συνεργάζεται με τα διάφορα υπουργεία, όπως και κοινωνικούς φορείς, με επαγγελματικές αλλά και μη κυβερνητικές οργανώσεις τόσο σε τοπικό, όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο για την προαγωγή των συμφερόντων των γυναικών που δραστηριοποιούνται στις επιχειρήσεις. Ο συγκεκριμένος σύνδεσμος προσφέρει στις γυναίκες που ασχολούνται με τις επιχειρήσεις στην χώρα μας, το κατάλληλο περιβάλλον για να αναπτύξουν τις επιχειρήσεις τους, προωθεί την επιχειρηματικότητα των νέων, ενδυναμώνει την αναγνωρισιμότητα των όσων καταφέρνουν στις επιχειρήσεις τους και προάγει την βελτίωση των επιχειρήσεων που διοικούνται από γυναίκες μέσα από την μελέτη, την έρευνα αλλά και την πληροφόρηση. Ο Σύνδεσμος Επιχειρηματιών Γυναικών Ελλάδος προωθεί την δεοντολογία, όπως και την ηθική στην λειτουργία της επιχείρησης κάθε γυναίκας, αλλά την ίδια στιγμή παίρνει πρωτοβουλίες οι οποίες αποδεικνύουν την συναίσθησή τους στην κοινωνική τους ευθύνη. Ειδικότερα, ο Σύνδεσμος Επιχειρηματιών Γυναικών Ελλάδος, συνέπεια έχει την δημιουργία ενός δικτύου γυναικών επιχειρηματιών, όπου θα αντιμετωπίζουν όλες μαζί τις δυσκολίες αλλά και τα εμπόδια που παρουσιάζονται σήμερα. Ακόμα με την δημιουργία δικτύου γυναικών επιχειρηματιών δημιουργούνται εμπορικές συνεργασίες και δικτυώνονται με κατάλληλους φορείς χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, για να έχουν μια πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση των δυσκολιών που παρουσιάζονται και επίσης, για να είναι πιο οργανωμένες και για να καταφέρνουν να ξεχωρίζουν από τους ανταγωνιστές και να ικανοποιούν τις ανάγκες τόσο τους επαγγελματικού, όσο και του κοινωνικού εκσυγχρονισμού. Στην παρούσα φάση, διαθέτει πάνω από 450 μέλη πανελλαδικά, τα οποία έχουν την ευκαιρία να:

1. Έρχονται σε επαφή με επιχειρηματίες γυναίκες, οι οποίες σκέπτονται με παρόμοιο τρόπο και έχουν την θέληση να συζητήσουν τις ιδέες τους, τις πληροφορίες που διαθέτουν, όπως και τις ευκαιρίες που εμφανίζονται.

2. Παρακολουθούν συνέδρια και ποικίλες εκδηλώσεις σχετικές με τα σοβαρά θέματα που αντιμετωπίζει η επιχειρηματικότητα.
3. Επεκτείνουν την επιχειρηματική δικτύωσή τους αλλά και την γνωστική τους βάση.
4. Έχουν την δυνατότητα να διεισδύσουν σε επιχειρηματικά δίκτυα της χώρας μας αλλά και του εξωτερικού έτσι ώστε να αναπτυχθούν συνεργασίες σε κάθε επίπεδο, είτε εθνικό, είτε παγκόσμιο.
5. Λαμβάνουν μέρος και επωφελούνται από τον Σύνδεσμο Επιχειρηματιών Γυναικών Ελλάδος (ΣΕΓΕ), ο οποίος λειτουργεί σαν εκπρόσωπος για την καλυτέρευση κάθε κοινωνικού και πολιτικού, όπως και επιχειρηματικού ζητήματος που σχετίζονται με τις επιχειρηματίες γυναίκες.
6. Εξειδικεύονται τόσο οι ίδιες, όσο και το ανθρώπινο δυναμικό που διαθέτουν με προγράμματα και σεμινάρια.
7. Ενημερώνονται συνεχώς για όλα τα επιχειρηματικά αλλά και αναπτυξιακά προγράμματα σε εθνικό και κοινοτικό επίπεδο, όπως και για οικονομικά ζητήματα που τους αφορούν άμεσα.
8. Συμμετέχουν σε έναν σύνδεσμο που θεωρεί σημαντική την προσωπική ανάπτυξη και μεταβολή.
9. Συζητούν και ανταλλάσσουν προσωπικά βιώματα, όπως και εμπειρίες σχετικά με τις επιχειρήσεις τους, μαθαίνουν και ψάχνουν νέους συνεργάτες.
10. Δημιουργούν και επεκτείνουν το δίκτυο επικοινωνίας. Πλήρη μέλη έχει την δυνατότητα να γίνει κάθε γυναίκα που διαθέτει ή διοικεί μια επιχείρηση χωρίς να λαμβάνεται υπόψη το μέγεθός της.

Ο Σύνδεσμος Επιχειρηματιών Γυναικών Ελλάδος (ΣΕΓΕ), παρακινεί τα μέλη του να λαμβάνουν δράση, όταν κάποιος συνάδελφός τους ή ακόμα και οι στόχοι του ίδιου του συνδέσμου, χρειάζονται υποστήριξη (Σύνδεσμος Επιχειρηματιών Γυναικών Ελλάδος, 2015).

Σύνδεσμος Επιχειρηματιών Γυναικών της Μεσογείου (AFAEMME)

Σκοπός του Συνδέσμου Επιχειρηματιών Γυναικών της Μεσογείου είναι η δημιουργία δεσμού μεταξύ των Ενώσεων και των Συνδέσμων των γυναικών

επιχειρηματιών και στελεχών όλης της Μεσογείου και η εκπροσώπησή τους τόσο για την προώθησή τους, όσο και για τον συντονισμό των λειτουργιών τους, έχοντας κοινό στόχο σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Τμήμα της κινητικότητας του Συνδέσμου Επιχειρηματιών Γυναικών της Μεσογείου είναι και η εκστρατεία WomanMobility Information Campaign, που περιλαμβάνει δύο κύριες και εξαιρετικά σημαντικές και συμπληρωματικές λειτουργίες:

1. WOMEN MOBILITY MED PLATFORM: αποτελεί μια λειτουργία της παραγωγής αλλά και της διανομής του πληροφοριακού υλικού για κύρια θέματα της εργασιακής κινητικότητας σε χώρες της Μεσογείου.
2. WOMENMOBILITY.ORG: αποτελεί μια λειτουργία η οποία σχετίζεται με την on-line πληροφόρηση όλων των γυναικών επιχειρηματιών που αφορούν τις εξελίξεις των ημερών, τις ευκαιρίες και τις δυνατότητες που παρέχουν οι αγορές της Μεσογείου (Σύνδεσμος Επιχειρηματιών Γυναικών της Μεσογείου, 2015).

European Network to Promote Women's Entrepreneurship

Για την ενδυνάμωση της επιχειρηματικότητας των γυναικών, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημιούργησε το «Δίκτυο της Ευρώπης το οποίο προωθεί την επιχειρηματικότητα των γυναικών. Αποτελείται από μέλη που δραστηριοποιούνται σε 30 χώρες της Ευρώπης, όπως και της Τουρκίας, της Ισλανδίας και της Νορβηγίας. Οι αρμόδιοι του δικτύου εκπροσωπούν βασικές εθνικές κυβερνήσεις και ινστιτούτα με την υποχρέωση να προάγουν την γυναικεία επιχειρηματικότητα. Τα μέλη του δικτύου, δίνονται συμβουλές, υποστήριξη, πληροφόρηση και επαφές με αρμόδιους για προγράμματα ενίσχυσης της γυναικείας επιχειρηματικότητας. Ακόμα, συμβάλλουν στην αναγνώριση και την εφαρμογή κατάλληλων πρακτικών για την επιχειρηματικότητα (European Network Promote Womens Entrepreneurship, 2012).

Γενική Γραμματεία Ισότητας

Η Γενική Γραμματεία Ισότητας αποτελεί τον υπεύθυνο κυβερνητικό φορέα, για να σχεδιάσει, να πραγματοποιήσει και να εποπτεύσει την εφαρμογή των πολιτικών, που αφορούν την ισότητα ανάμεσα στα δυο φύλα, τους άντρες και τις γυναίκες, σε όλους τους τομείς. Η στρατηγική που ακολουθεί η Ευρώπη για την απασχόληση με τους στόχους που προκαθόρισε το Συμβούλιο των Υπουργών της Λισσαβόνας το 2000, μετατρέπουν την ισότητα ανάμεσα στα δυο φύλα, σε οικονομικό θέμα από την πλευρά της βελτίωσης της συμβολής των γυναικών στην απασχόληση και στην αγορά της εργασίας. Ακόμα την καθιστά σαν χαρακτηριστικό της ανταγωνιστικότητας των οικονομιών όλων των κρατών μελών, όπως επίσης και σαν μέσον για την εξασφάλιση της ανάπτυξης της στο μέλλον και για την συντήρηση των συστημάτων της από κοινωνικής πλευράς. Ο στόχος που καθιερώθηκε αρχικά, για την αύξηση της απασχόλησης των γυναικών στο 60% μέχρι το 2010 σαν τρόπο ανάπτυξης της ολικής απασχόλησης που έχει ανάγκη η Ευρωπαϊκή Ένωση, διασφαλίζει αντιπροσωπευτικότερη συμβολή στο σύνολο της κοινωνίας σε κάθε τομέα, υλοποιώντας γρηγορότερα την γενικότερη κοινωνική συνοχή. Ιδιαίτερα, η προαγωγή των ίσων δικαιωμάτων και ευκαιριών για εισαγωγή και εξέλιξη των γυναικών και των αντρών στην αγορά εργασίας και την επιχειρηματικότητα διασφαλίζει ως ένα βαθμό την πιο δίκαιη κατανομή του πλούτου, όπως και του προσωπικού, συμμετέχοντας την ίδια στιγμή στην αύξηση του κοινωνικού αποκλεισμού και της φτώχειας. Ταυτόχρονα, η μελέτη και ανάπτυξη πολιτικών που κάνουν όλο και πιο εύκολη την εισαγωγή στην αγορά εργασίας, των γυναικών που εντάσσονται σε ειδικές πολιτισμικές και μειονοτικές ομάδες, εκτός από το αίσθημα σεβασμού του διαφορετικού και του πολυπολιτισμικού τους χαρακτήρα, ελαχιστοποιεί τον κοινωνικό αποκλεισμό υπέρ της κοινωνικής συνοχής, η οποία αποτελεί πυλώνα οικονομικής προόδου. Έτσι, αποκτά και η ισότητα από την συγκεκριμένη οπτική τόσο οικονομική, όσο και πολιτική αξία (Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων, 2015).

[Διαδικτυακή πύλη ενημέρωσης για τη γυναίκα επιχειρηματία από την Ευρωπαϊκή Ένωση](#)

Η διαδικτυακή πύλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με την γυναικεία επιχειρηματικότητα έχει σκοπό να προσφέρει κατάλληλες διαδικτυακές συνδέσεις είτε με ποικίλες οργανώσεις, είτε με προγράμματα, όπως και με αντιπροσωπευτικές εκδηλώσεις που διοργανώνουν γυναίκες επιχειρηματίες που σχετίζονται με την προαγωγή και την ενδυνάμωση του επιχειρηματικού πνεύματος των γυναικών.

Διαδικτυακή πύλη ενημέρωσης businesswoman.gr

Το πρώτο ηλεκτρονικό περιοδικό στην χώρα μας που αφορά την γυναικεία επιχειρηματικότητα είναι το businesswoman.gr. Σκοπός του είναι να πληροφορεί με αξιοπιστία και να πληροφορεί άμεσα όλων των εμπλεκόμενων επαγγελματιών, των στελεχών αλλά και των γυναικών επιχειρηματιών. Ιδρύθηκε από μια ομάδα γυναικών, οι οποίες ασχολούνται με τις επιχειρήσεις, στοχεύοντας στην εξοικείωση των σύγχρονων γυναικών που ασχολούνται με τις επιχειρήσεις, με την διαρκώς εξελισσόμενη τεχνολογία. Με τον τρόπο αυτό έρχονται σε επαφή οι επιχειρηματίες με διακεκριμένους επιστήμονες και ειδικούς στο χώρο των επιχειρήσεων και ταυτόχρονα, εντοπίζουν πηγές και υπηρεσίες που θα βοηθήσουν στην εξοικονόμηση τόσο χρόνου, όσο και χρήματος.

Η διαδικτυακή πύλη αποτελεί ένα εργαλείο επικοινωνίας στο οποίο πραγματοποιούνται συζητήσεις κοινού ενδιαφέροντος και ανταλλάσσονται γνώμες με γυναίκες επιχειρηματίες τόσο της χώρας μας, όσο και του υπόλοιπου κόσμου. Καλύπτει από πολλές οπτικές τις επιθυμίες για πληροφόρηση των σύγχρονων γυναικών επιχειρηματιών δίχως να εξαρτάται από συλλόγους, φορείς και άλλες ομάδες. Περιλαμβάνει ποικίλες μελέτες, γνώμες και συμβουλές επιστημόνων, πληροφόρηση που αφορά προγράμματα, σεμινάρια όπως και εκθέσεις, επίκαιρα θέματα που σχετίζονται με την καθημερινότητα στις επιχειρήσεις, παρουσιάσεις βιβλίων επιχειρηματικού περιεχομένου και επιτυχημένων περιπτώσεων, τα νέα της τεχνολογίας, αλλά και δημοσιεύσεις διάφορων επιχειρήσεων ([businesswoman](http://businesswoman.gr), 2015).

Εθνικό Επιμελητηριακό Δίκτυο Ελληνίδων Γυναικών Επιχειρηματιών (Ε.Ε.Δ.Ε.Γ.Ε.)

Το Εθνικό Επιμελητηριακό Δίκτυο Ελληνίδων Γυναικών Επιχειρηματιών αποτελεί ένα κίνημα που δημιούργησαν γυναίκες επαγγελματίες στις Βρυξέλλες το 2013 και δραστηριοποιείται σε ευρωπαϊκό επίπεδο στοχεύοντας στην εξέλιξη των γυναικών επιχειρηματιών και την επίτευξη των αποφάσεων της Λισσαβόνας. Το Δίκτυο διατίθεται για τις επιχειρηματίες γυναίκες, για τα μέλη των Επιμελητηρίων της Ελλάδας, όπως και όσων επιθυμούν να ενσωματωθούν στην παραγωγή και ξεκινά προσπάθειες για την καταπολέμηση της γυναικείας ανεργίας, της υποτίμησης και της εισαγωγής των γυναικών στις εφεδρείες των παραγωγικών ομάδων. Το Δίκτυο στοχεύει:

Στην ευαισθητοποίηση των Επιμελητηρίων και των επιχειρηματιών, που αποτελούν μέλη του και που σχετίζονται με τα πλεονεκτήματα που χαρακτηρίζουν την ένταξη των γυναικών στην οικονομία.

Στην καθιέρωση των δυσκολιών, που αποτρέπουν τις γυναίκες από την πλήρη εισαγωγή τους στο προσωπικό.

Στην συμβολή των γυναικών στις μονάδες παραγωγής και στα κέντρα τα οποία λαμβάνονται οι αποφάσεις (Ε.Ε.Δ.Ε.Γ.Ε., 2015).

Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας και προώθησης γυναικείας Επιχειρηματικότητας

Το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Κ.Ε.Θ.Ι.), ελέγχει και επιδοτεί η Γενική Γραμματεία Ισότητας και του Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης. Κάποιοι από τους κύριους στόχους της προόδου των δραστηριοτήτων του συγκεκριμένου κέντρου αποτελούν η υλοποίηση κοινωνικής έρευνας, για θέματα που αφορούν την ισότητα των γυναικών με τους άντρες, την απόδειξη και την προσφορά πληροφόρησης στην απασχόληση, την επιχειρηματικότητα και την κοινωνική ένταξη, Ακόμα στηρίζει τις γυναίκες για την προαγωγή τους στην αγορά εργασίας και άλλα.

Γενικότερα στο συγκεκριμένο κέντρο διατηρούνται και λειτουργούν Κέντρα Πληροφόρησης και Συμβουλευτικής Γυναικών που αφορούν την εργασία, την επιχειρηματικότητα και την κοινωνική εισαγωγή στην Αθήνα, στην Θεσσαλονίκη, στην Πάτρα, στο Ηράκλειο και στον Βόλο. Οι δραστηριότητες του Κέντρου Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Κ.Ε.Θ.Ι.) είναι οι εξής:

1. Υλοποίηση μελετών και ερευνών σχετικές με την ισότητα των γυναικών και των αντρών.
2. Κοινοποίηση και έκδοση τόσο μελετών, όσο και ερευνών όπως και ενημερωτικού υλικού (έντυπου και οπτικό-ακουστικού).
3. Μεταφορά εμπειρίας και γνώσεων σχετικά με ζητήματα συμβουλευτικής γυναικών για την εργασία, την επιχειρηματικότητα αλλά και την ένταξη στην κοινωνία.
4. Προσφορά πληροφοριών σχετικά με ζητήματα που αφορούν τα δικαιώματα των γυναικών και την ισότητα των γυναικών με τους άντρες.
5. Αποδοχή να καταφέρει την ευαισθητοποίηση, την εκπαίδευση όπως και την επιμόρφωση ατόμων, οργανισμών αλλά και φορέων και ομάδων σε ζητήματα που αφορούν την ισότητα των αντρών και των γυναικών.
6. Δημιουργία αλλά και λειτουργία πιλοτικών θεσμών, οι οποίοι προάγουν τις καλές πρακτικές προς όφελος των γυναικών.
7. Προαγωγή της αμφίδρομης πληροφόρησης σε ζητήματα που αφορούν την πολιτική για την ισότητα των αντρών και των γυναικών με οργανισμούς του ευρωπαϊκού και παγκόσμιου επιχειρηματικού κόσμου.
8. Προαγωγή της δικτύωσης και της δημιουργία επαφών με φορείς που δραστηριοποιούνται στην υποστήριξη των γυναικών στην εργασία, στην επιχειρηματικότητα και στην εισαγωγή τους στην κοινωνία.
9. Οργάνωση διαλέξεων, συνεδρίων και άλλα σχετικά με την ευαισθητοποίηση και των δυο φύλων όπως και με την στήριξη δράσεων (Κ.Ε.Θ.Ι., 2015).

Κεφάλαιο 3: Αγροτικός κλάδος και γυναικεία επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα

3.1. Εισαγωγή

Ο αγροτικός τομέας στην Ελλάδα, αποτελεί έναν χώρο με συγκεκριμένες ευκαιρίες για ανάπτυξη και εξέλιξη της επιχειρηματικότητας. Ειδικά σε ότι αφορά τις γυναίκες, οι Ελληνίδες που ασχολούνται με τον συγκεκριμένο τομέα, αν και φτάνουν το 40% της συνολικής γεωργικής εργατικής δύναμης, παρέχουν εργασία στην γεωργία και την κτηνοτροφία σε μεγαλύτερο ποσοστό από ότι οι έρευνες φανερώνουν. Αυτό συμβαίνει γιατί τις περισσότερες φορές δεν καταγράφονται οι προσπάθειες των γυναικών σε στατιστικές έρευνες σχετικά με τους εργαζόμενους στον πρωτογενή τομέα όπως θα έπρεπε. Δεν είναι λίγες οι φορές που η απασχόληση τους δεν εκτιμάται, αφού εργάζονται περιστασιακά, σε εποχές που παρατηρείται αιχμή της παραγωγής όπως και της σποράς, έτσι οι συγκεκριμένες γυναίκες δεν καταγράφονται σαν οικονομικά ενεργοί πολίτες. Σε πολλές περιπτώσεις οι αγρότισσες ακολουθώντας κάποια στερεότυπα και λαμβάνοντας υπόψη κάποιες προκαταλήψεις, δεν πιστεύει πως είναι εργαζόμενο μέλος της κοινωνίας και δεν αρνείται να δηλώσει τον εαυτό της σαν γεωργό ακόμα και αν η συμβολή της είναι καθοριστική και ουσιαστική (Μουσούρου, 2005).

Η γεωργία ακόμα και σήμερα συντηρεί μια μεσαιωνική εικόνα ενός ανδρικού επαγγέλματος, άποψη που συναντάμε και σε περιοχές αναπτυσσόμενων χωρών. Ο αγροτικός τομέας κυριαρχείται από άνδρες αφού σύμφωνα με την απογραφή του 1999-2000, οι γυναίκες που ηγούνται γεωργικές εκμεταλλεύσεις στην Ελλάδα φτάνουν μόλις το 24% του συνόλου (Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία, 2001). Το συγκεκριμένο ποσοστό δείχνει την αναλογία των γυναικών που ηγούνται στον αγροτικό τομέα των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στις

μέρες μας, επικρατούν νέες τάσεις ακόμα και σε αυτόν τον τομέα, έτσι οι φυσικοί πόροι όπως και οι ανθρώπινοι μετασχηματίζουν τις λειτουργίες του διευρύνοντάς τες και πέρα από την παραγωγή προϊόντων για τροφή.

Η φιλοσοφία σχετικά με την αγροτική ανάπτυξη πλέον διαφοροποιείται. Η μεταβολή της οικονομίας του τόπου όπου δραστηριοποιείται η αγροτική επιχείρηση αποτελεί την άμεση προτεραιότητα της πολιτικής και βασίζεται σε ενισχύσεις οικονομικές από δεδομένες δράσεις, μέσα στις οποίες είναι και η ενδυνάμωση της επιχειρηματικότητας. Ακόμα η ευαισθητοποίηση που έδειχναν οι καταναλωτές σε θέματα διατροφής, η έρευνα τόσο του ποιοτικού, όσο και του ασφαλούς τροφίμου, η επένδυση των αγροτικών περιοχών στην δημιουργία τοπίων που γεννούν αισθήματα νοσταλγίας του παραδοσιακού, του ποιοτικού, του γνήσιου όπως και του ειδυλλιακού, είναι χαρακτηριστικά που ενδυνάμωσαν την εικόνα των περιοχών αυτών και την προώθησαν σαν χώρο τουρισμού (Γιδαράκου, 2007).

Οι αγρότες σε γενικές γραμμές παραμένουν στον τόπο όπου γεννήθηκαν και ανατράφηκαν, χωρίς να έχει αλλοιωθεί από την καθημερινότητα των πόλεων, αναπτύσσει δεξιότητες της οικονομίας των νοικοκυριών σε εμπορικά προϊόντα και υπηρεσίες που τα χαρακτηρίζει η ποιότητα και η παράδοση. Ακόμα, αγροτική δραστηριότητα θεωρείται η παροχή διαμονής σε τουρίστες και επισκέπτες, η μεταποίηση των αγαθών της πρωτογενούς παραγωγής, η παραδοσιακή γαστρονομία του τόπου, τα αγαθά που προκύπτουν από την οικοτεχνία, τα οποία εντάσσονται στην τοπική ταυτότητα της περιοχής που δραστηριοποιείται και τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά που κάθε τόπος διαθέτει. Κάθε τοπικό προϊόν είναι αναγνωρίσιμο αν καταφέρει να μείνει στη συνείδηση των καταναλωτών, συνδεδεμένο με την περιοχή στην οποία παράγεται και στην πορεία αποτελέσει πόλος έλξης τουριστών. Με αυτόν τον τρόπο, πολλαπλασιάζεται η επίδραση της αύξησης θέσεων απασχόλησης και κατά συνέπεια αύξηση των οικονομικών πόρων για τον τόπο (Ανθοπούλου, 2006).

Παρόλα αυτά για πάρα πολλά χρόνια, οι αγροτικοί συνεταιρισμοί στην χώρα μας, αποτελούν τον κύριο πυλώνα ανάπτυξης της ελληνικής γεωργίας. Ο μεγαλύτερος αριθμός των αγροτών ανήκει σε συνεταιριστικές οργανώσεις, μέσα από τις οποίες οργανώνουν αλλά και εμπορεύονται τμήμα της παραγωγής τους.

Όμως, οι ανύπαρκτες γνώσεις και δεξιότητες στο κομμάτι της οργάνωσης και της διοίκησης κάνουν τις συγκεκριμένες οργανώσεις κάθε μέρα και πιο λίγο βιώσιμες. Βασικές αιτίες παρατήρησης του φαινομένου των συνεταιριστικών οργανώσεων είναι η έλλειψη ιδιωτικοοικονομικών κριτηρίων όπως και αυτή της επιχειρηματικότητας. Οι συνεταιρισμοί αυτοί στηρίζουν την λειτουργία τους με δανεισμό, διογκώνοντας έτσι ζημίες και συστήνοντας ελλειμματικοί προϋπολογισμοί. Για τους συγκεκριμένους λόγους πλέον οι αγροτικοί συνεταιρισμοί έχουν προχωρήσει στην ανάπτυξη δράσεων εκτιμώντας και αξιοποιώντας τις πρώτες ύλες, οι οποίες οδηγούνται είτε στον δευτερογενή τομέα για την εξυπηρέτηση της βιομηχανίας και της μεταποίησης. Είτε στον τριτογενή εξυπηρετώντας τις υπηρεσίες του εμπορίου (Ρωσσίδης & Δεδούσης , 2014). Κάποιες εξαιρετικά πρωτοποριακές οργανώσεις συνεταιρισμών έχουν διευρύνει την επιχειρηματική τους δράση σε τομείς που δεν έχουν σχέση με τον πρωτογενή τομέα. Έτσι αξιοποιούνται οι συντελεστές παραγωγής που δεν χρειάζονται αδρανείς, όπως για παράδειγμα είναι το έδαφος όπως και το ήδη υπάρχον κεφάλαιο. Κάποιοι από τους τομείς στους οποίους δραστηριοποιούνται είναι οι ξενοδοχειακές επιχειρήσεις όπως και οι μεταφορικές.

3.2. Πράσινη επιχειρηματικότητα

Η πράσινη οικονομία αποτελεί ένα καινούριο μοντέλο για την οικονομική πρόοδο που στόχο έχει την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων και την ποιότητά του ως βασικό πυλώνα στήριξης της οικονομικής δραστηριότητας και βιωσιμότητας της κοινωνίας. Σαν ορισμός για τις Η.Π.Α., όπως και για τις χώρες της Ε.Ε. σχετίζεται με τον ένα και μοναδικό τρόπο αντιμετώπισης των θεμάτων που επικρατούν σήμερα στο περιβάλλον, αλλά και στην παγκόσμια οικονομία. Η αντίληψη που επικρατεί μέχρι σήμερα, χρίζει αντικατάστασης από ένα νέο μοντέλο, το οποίο θα εντάσσει τις κύριες αρχές της οικονομίας. Θα έχει γνώμονα τα όρια που επιβάλλονται για το περιβάλλον και ψάχνοντας νέα πεδία επιχειρήσεων στηριζόμενα σε αυτό. Έτσι οι απόψεις

βιωσιμότητας της αειφορίας κρίνονται εξαιρετικά σημαντικές και απαραίτητες στον συνδυασμό τους με την καινοτομία, την μελέτη και τις νέες τεχνολογίες, οι οποίες με την στήριξη ιδιωτικών κεφαλαίων και ειδικών πολιτικών από την κυβέρνηση θα προχωρήσουν (Starke , 2008).

Η πράσινη επιχειρηματικότητα αποτελεί την βάση για την βιώσιμη ανάπτυξη. Στόχος δηλαδή της πράσινης επιχειρηματικότητας είναι να προκύπτουν οικονομικά, κοινωνικά, πολιτιστικά και περιβαλλοντικά οφέλη, χωρίς όμως το ένα να επηρεάζει το άλλο. Τα πιο σημαντικά παραδείγματα εφαρμογής σχετίζονται με την εκμετάλλευση των περιοχών Natura, οι οποίες προστατεύονται, με την διάθεση στην αγορά προϊόντων από τις προστατευμένες αυτές περιοχές, αλλά και βιολογικών προϊόντων γεωργικής και κτηνοτροφικής φύσης, όπως και με την πρόοδο και εξέλιξη της οικοξενάγησης και του οικοτουρισμού (Ζήση , 2003).

Ιδιαίτερα ο πράσινος επιχειρηματίας φέρνει την μεταβολή με την εφαρμογή καινοτομιών και διαδικασιών νέων τεχνολογιών. Αφορά κάθε επιχειρηματία που συναλλάσσεται κάθε μέρα και αναλαμβάνει ρίσκα, ηγείται, δίνει απαντήσεις και λύσεις σε προβλήματα, παρακινεί και άλλα. Η σημασία όμως της γυναίκας επιχειρηματίας, περικλείει επιχειρηματικά κίνητρα, όπως για παράδειγμα η χρηματοδότηση, το οικονομικό περιβάλλον, η διάθεση ανάλογων γνώσεων αλλά και δεξιοτήτων και άλλα (Ζαγοριανάκος, 2002).

3.3. Ευρωπαϊκά Προγράμματα για την πράσινη επιχειρηματικότητα

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αντιμετωπίζει τις μικρές επιχειρήσεις σαν κύρια πηγή επιχειρηματικής δύναμης και καινοτομίας και επενδύει σε αυτές, να παίξουν μοναδικό ρόλο στην δημιουργία μιας Ευρώπης περισσότερο ανταγωνιστικής και δυνατότερης οικονομικά (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2005). Στους κύριους άξονες της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Απασχόληση (Ε.Σ.Α.) περικλείει την προσπάθεια για επέκταση της επιχειρηματικότητας και η Ελλάδα προσάρμοσε τις πολιτικές της με τις ανάλογες κατευθυντήριες της

Ευρωπαϊκής Ένωσης , για να εισάγει την γυναικεία επιχειρηματικότητα στον πρωτογενή τομέα σαν έναν από τους σημαντικότερους άξονες της πολιτικής ανάπτυξης. Η Ντανούτα Χούμπνερ, η αρμόδια επίτροπος για ζητήματα που αφορούν την πολιτική της περιφέρειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ανακοίνωσε το 2009 πως θα διατεθούν εκατόν πέντε εκατομμύρια ευρώ στην πράσινη οικονομία, στο πλαίσιο συνοχής της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αφορούσε χρηματικό ποσό το οποίο ήταν τριπλάσιο από αυτό που δόθηκε για την δημοσιονομική πολιτική της εξαετίας 2000-2006.

Η χρηματοδότηση εκπροσωπεί περισσότερο από το 30% του προϋπολογισμού για την της περιφερειακής πολιτικής της εξαετίας 2007- 2013. Σκοπός ήταν η στήριξη της πολιτικής για το φυσικό περιβάλλον, που κρίνεται απαραίτητο να είναι ανάλογη με τον προκαθορισμένο στόχο της πολιτικής για επίτευξη βιώσιμης ανάπτυξης, αύξηση θέσεων εργασίας και ανταγωνιστικότητας. Η συγκεκριμένη επένδυση σκοπό έχει την αύξηση των μόνιμων θέσεων εργασίας, την ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας, όπως και την στήριξη δέσμευσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την κατάργηση της κλίμακας αλλαγής (Χούμπνερ, 2009).

Ακόμα, δημιουργήθηκε η έκθεση: «Πράσινη εργασία. Προς την διάθεση αξιοπρεπών θέσεων απασχόλησης σε έναν κόσμο που θα τον χαρακτηρίζει η αειφορία με χαμηλά επίπεδα διοξειδίου» από το Περιβαλλοντικό Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών και το Διεθνές Γραφείο Εργασίας, την Διεθνή Ομοσπονδία Εμπορικών Ενώσεων, αλλά και την Διεθνή Οργάνωση Εργοδοτών. Ο διευθυντής των προγραμμάτων των Ηνωμένων Εθνών για το περιβάλλον (UNEP) Αχίμ Στάιν, ήθελε τα συμπληρωματικά χρηματοδοτικά πακέτα που τα τελευταία χρόνια εξελίσσονται να είχαν στόχο τα παλαιότερα χρόνια την διατήρηση της οικονομίας του προηγούμενου αιώνα, να ήταν η έναρξη για την οικονομία του 21ου αιώνα. Σύμφωνα με τα όσα διατύπωσε ο διευθυντής του UNEP, η διεθνής αγορά για περιβαλλοντικά αγαθά και υπηρεσίες αναμενόταν να διπλασιαστεί από τα 1,37 τρισεκατομμύρια δολάρια κάθε χρόνο που ήταν το 2009 στα 2,47 τρισεκατομμύρια δολάρια μέχρι το 2020. Για παράδειγμα για την Γερμανία, η τεχνολογία που αφορά το περιβάλλον θα έχει εκτοξευθεί στο τετραπλάσιο στο 16% της βιομηχανία στα επόμενα οχτώ

χρόνια. Έτσι η προσφορά θέσεων εργασίας στον συγκεκριμένο τομέα, προβλέπεται να ξεπεράσει τα νούμερα της βαριάς βιομηχανίας και της αυτοκινητοβιομηχανίας (Starke , 2008).

3.4. Γυναικεία επιχειρηματικότητα στον αγροτικό τομέα και τα πολλαπλά οφέλη της

Η απασχόληση της γυναίκας με την γεωργία και την κτηνοτροφία, παρουσιάζει σημαντικά οφέλη για την ίδια αλλά και για την κοινωνία στην οποία δραστηριοποιείται. Πιο ειδικά, σε ότι αφορά τα οφέλη που αποκομίζει η ίδια, τα προγράμματα της γυναικείας επιχειρηματικότητας στον πρωτογενή τομέα είναι οι εξής:

- Προσφέρουν επιλογές απασχόλησης και εισαγωγής στην αγορά εργασίας, σε έναν τομέα όπου περιορίζεται η προσφορά εξαρτημένης εργασίας.
- Είναι ευέλικτα είδη απασχόλησης, τα οποία διευκολύνουν την γυναίκα να συνδυάσει τις εργασιακές με τις οικογενειακές τους υποχρεώσεις.
- Παρέχουν συμπληρωματικό και σε πολλές περιπτώσεις το κύριο εισόδημα της οικογένειας. Στην περίπτωση μονογονεϊκών νοικοκυριών, είναι η μόνη λύση που εξυπηρετεί τις αυξημένες υποχρεώσεις της γυναίκας σχετικά με την ανατροφή των παιδιών της.
- Προσφέρουν την ευκαιρία να αποκτηθεί προσωπική ιδιοκτησία και να ενισχυθούν και εξελιχθούν οι θέσεις της γυναίκας στην οικογένεια και το κοινωνικό της περιβάλλον. Γεννούν το αίσθημα ολοκλήρωσης, αυξάνοντας την αυτοπεποίθηση όπως και την αυτοεκτίμηση της γυναίκας.
- Είναι για πολλές γυναίκες ένας λόγος να βγαίνουν από το σπίτι, στο οποίο νιώθουν αόρατες, όπως και να ξεφύγουν από την καταπιεστική συμπεριφορά του εργοδότη.
- Καλλιεργούν και προάγουν την επικοινωνία με φορείς όπως χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, συνδικαλιστικά σωματεία του εμπορίου,

ενδυναμώνοντας την επιχειρηματική ικανότητα όπως και την επικοινωνία με το κοινωνικό περιβάλλον.

- Βοηθάνε ακόμα στην σταδιακή μεταβολή των μεσαιωνικών αντιλήψεων για την ανισότητα των δυο φύλων.

Στα όρια της κοινωνίας:

- Καταβάλλουν προσπάθειες για την διατήρηση της κοινωνικής ισορροπίας, μετριάζοντας το γυναικείο δυναμικό και στην εξέλιξη του αγροτικού νοικοκυριού (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013).
- Καταβάλλουν προσπάθειες για την αύξηση της προστιθέμενης αξίας των προϊόντων που παράγουν τοπικές γεωργικές επιχειρήσεις, αφού πρώτα υποστούν μεταποίηση σε προϊόντα αναβαθμισμένα, με υψηλότερη τιμολογιακή και πραγματική αξία.
- Καταβάλλοντας προσπάθειες για την διατήρηση των ιδιαίτερων στοιχείων που συγκροτούν την ταυτότητα της συγκεκριμένης περιοχής, αυξάνοντας έτσι το ενδιαφέρον των επισκεπτών, άρα και την επισκεψιμότητα της περιοχής, αυξάνοντας και τα έσοδα του τόπου, όπως και διατηρώντας τα παραδοσιακά παραγωγικά συστήματα τα οποία διέθετε ήδη ο τόπος και διατηρώντας έτσι την ετερογένεια της περιφέρειας της χώρας μας.
- Καταβάλλουν προσπάθεια για να δημιουργήσουν νέες θέσεις εργασίας στην φύση, με την απασχόληση του ανάλογου με το μέγεθος της κάθε επιχείρησης προσωπικό, αλλά και με την δημιουργία άμεσων αλλά και έμμεσων θέσεων εργασίας, ενδυναμώνοντας με αυτόν τον τρόπο τις επιχειρηματικές να δραστηριοποιηθούν στον τόπο τους.
- Ενισχύουν την επιχειρηματική συνείδηση στην κοινωνία και παρακινούν για την στήριξη γενικά της γυναικείας επιχειρηματικότητας στον πρωτογενή τομέα.
- Καταβάλλουν προσπάθειες για την μεταφορά τεχνογνωσίας, που μέσα από καινοτομίες παράγουν καινούρια προϊόντα και υπηρεσίες, σε έναν τομέα που παραδοσιακά στερούνταν τέτοιου τύπου ενασχολήσεις (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013).

Γενικά στην κοινωνία:

Οι κοινότητες απόψεις για τους ρόλους των δυο φύλων τοποθετούν εξαιρετικά σημαντικά εμπόδια εδραίωσης και προόδου της γυναικείας επιχειρηματικότητας. Σε πολλές περιπτώσεις η ίδια οικογένειά της αποθαρρύνει τέτοιου είδους αποφάσεις και δράσεις, η κοινωνία αντιμετωπίζει διαφορετικά τον άντρα και την γυναίκα στον χώρο εργασίας. Διστάζει να εμπιστευτεί κάθε γυναίκα ειδικά για το πρώτο χρονικό διάστημα που εντάσσεται στον χώρο εργασίας. Η προσωπική περιουσία των γυναικών τις περισσότερες φορές περιορίζεται καθιστώντας τις γυναίκες απρόθυμες αφού δεν έχουν την συμπαράσταση και την οικονομική ενθάρρυνση της κοινωνίας για να χρηματοδοτήσουν την επιχειρηματική ιδέα τους. Έτσι, κάθε αλλαγή των κοινότητας απόψεων θα αποτελέσει ένα τεράστιο όφελος για την ελληνική κοινωνία και κυρίως για εκείνο το τμήμα της που έχει μείνει πίσω στον χρόνο (Γιδαράκου, 2007).

3.5. Γυναικεία επιχειρηματικότητα στον αγροτικό τομέα και ισότητα των φύλων

Μια ακόμα κύρια διάσταση του θέματος της γυναικείας επιχειρηματικότητας στον πρωτογενή τομέα, γενικά είναι το πόσο μεγάλες είναι οι εκμεταλλεύσεις τις οποίες διαθέτουν οι ιδιοκτήτριες. Το μέσο μέγεθος των εκμεταλλεύσεων, είναι πολύ μικρότερο με τις αντίστοιχες εκμεταλλεύσεις των ανδρών. Οι γυναίκες στις μικρές εκμεταλλεύσεις παραδοσιακά, ήταν εργάτριες και έκαναν καθαρά χειρονακτικές εργασίες, όπως η συγκομιδή των καρπών, η φύτευα των λαχανικών και φρούτων όπως και άλλες τέτοιες εργασίες, δίχως να χρειάζεται να καταβάλλουν σωματική δύναμη. Το συγκεκριμένο γεγονός αποδεικνύει και την ανισότητα ανάμεσα στα δυο φύλα, άποψη η οποία αλλάζει με την κατάκτηση της επιχειρηματικότητας και από την γυναίκα, με αποτέλεσμα την ίση κατανομή των ιδιοκτησιών αλλά και των εργασιών. Εξαιρετική ήταν και η

προσφορά του Οργανισμού Γεωργικών Ασφαλίσεων στην εξέλιξη των γυναικών του αγροτικού τομέα. Ειδικότερα, ο ΟΓΑ καλύπτει την ασφάλιση όσων εργάζονται στον πρωτογενή τομέα αφού έχει επιληφθεί έναν αξιόλογο αριθμό διατάξεων, στοχεύοντας στην καταπολέμηση των προβλημάτων που έχουν δημιουργηθεί από την μη υποχρεωτική ασφάλιση στον κλάδο της βασικής ασφάλισης τους ενός μόνο από τους δυο συζύγους που απασχολούνται στην οικογενειακή επιχείρηση. Αφού ο ένας μόνο σύζυγος μπορούσε να εξαιρεθεί από τις εισφορές της κύριας ασφάλισης, μετά από δήλωση συναίνεσης και των δυο συζύγων, σύμφωνα με την συγκεκριμένη διάταξη παρατηρούνταν πως οι γυναίκες ήταν και πάλι οι χαμένες της υπόθεσης αφού για οικονομικούς λόγους, έμεναν αυτές ανασφάλιστες. Αυτό το φαινόμενο δημιούργησε μια μάζα γυναικών που εργαζόταν μια ζωή αλλά που δεν κατάφεραν ποτέ να πάρουν σύνταξη. Σήμερα η ασφάλιση και των δυο συζύγους κρίνεται υποχρεωτική. Νομοθετικές ρυθμίσεις όμως για τις εργαζόμενες γυναίκες έχουν επεκταθεί και στις αγρότισσες, όπως είναι τα επιδόματα λοχείας, εγκυμοσύνης, τοκετού και άλλα, πράγμα που δεν αποτελεί πλέον εμπόδιο για κάθε γυναίκα που ασχολείται με τον αγροτικό τομέα (Αναγνώστου - Δεδούλη & Γαληνού , 2008).

3.6. Δημόσιες και ιδιωτικές πρωτοβουλίες ενίσχυσης της γυναικείας επιχειρηματικότητας στον αγροτικό τομέα

Η περιφέρεια Αττικής προσφέρει μια σειρά από δωρεάν σεμινάρια σχετικά με την αγροτική επιχειρηματικότητα, αφού το απαιτεί τόσο η παρατεταμένη οικονομική κρίση, όσο και η στροφή που παρατηρείτε προς την γεωργία και την κτηνοτροφία, κυρίως από μικρά ηλικιακά άτομα. Η ενασχόλησή τους με τον πρωτογενή τομέα, είναι μια βασική επαγγελματική εναλλακτική, η οποία συμβάλλει στην εξέλιξη και αναβάθμιση του αγροτικού τομέα, αλλά και την τόνωση της οικονομίας σε τοπικό και εθνικό επίπεδο (Περιφέρεια Αττικής, 2015).

Για τους μικρής ηλικίας ανθρώπους που έχουν στην κατοχή τους ανεκμετάλλευτη γη και επιθυμούν να την αξιοποιήσουν, ασχολούνται με τον

πρωτογενή τομέα, αλλά δεν διαθέτουν την εμπειρία και την τεχνογνωσία, δημιουργήθηκε το xorafaki.gr έτσι ώστε να συμβάλλει στην καλλιέργεια, την παραγωγή, την πώληση, την συσκευασία και την εξαγωγή των προϊόντων. Είναι μια online υπηρεσία, καθαρά συμβουλευτικής φύσης (Χωραφάκι,2015).

3.7. Επιδοτούμενα προγράμματα γυναικείας επιχειρηματικότητας στον αγροτικό τομέα

Στις 26 Μαΐου του 2022, ανακοινώθηκε ένα νέο πρόγραμμα για την γυναικεία επιχειρηματικότητα με ευκαιρίες δικτύωσης και χρηματοδότησης από το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο Καινοτομίας και Τεχνολογίας-Τομέας Τροφίμων (EIT Food) και τους Industry Disruptors Game Changers (IDGC), με βάση την πρωτοβουλία Future Agro Challenge. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα ονομάζεται Empowering Women in Agrifood (EWA) και δημιουργήθηκε για να στηρίξει γυναίκες που ασχολούνται με την αγροδιατροφή στην Ελλάδα. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα εφαρμόζεται στην Ευρώπη ήδη τρία χρόνια και στέφεται με μεγάλη επιτυχία. Στην Ελλάδα εφαρμόζεται για δεύτερη χρονιά και στηρίζει παρέχοντας σε δέκα γυναίκες εξατομικευμένη εκπαίδευση, με εντατική καθοδήγηση, όπως και δικτύωση, με ποικίλες εκδηλώσεις επιχειρηματικότητας αλλά και χρηματοδότηση που φτάνει τα 15.000 ευρώ (ΕΣΠΑnews, 2022).

Οι Industry Disruptors, εξακολουθούν να έχουν σαν πρωταρχικό τους στόχο την δημιουργία ενός εξωστρεφούς οικοσυστήματος στον αγροδιατροφικό κλάδο ο οποίος παροτρύνει και προωθεί την καινοτόμο επιχειρηματικότητα σε διεθνές επίπεδο.

Το Πρόγραμμα «Γυναικεία Επιχειρηματικότητα» πραγματοποιείται στο πλαίσιο του προγράμματος για επιχειρήσεις «Ανταγωνιστικότητα και Επιχειρηματικότητα»- (ΕΠΑΝ II) και ανήκει στον Άξονα Προτεραιότητας 2, που στοχεύει στην δημιουργία και διεύρυνση της εξωστρεφούς επιχειρηματικότητα, σαν δύναμη και ικανή συνθήκη για την ανάπτυξη της παραγωγής της Ελλάδας

αγαπών και υπηρεσιών υψηλής προστιθέμενης αξίας, που περικλείει γνώση και καινοτομία, ποιότητα και υπευθυνότητα προς το περιβάλλον.

Το πρόγραμμα με χρηματοδοτικές ενισχύσεις, διευκολύνει την δημιουργία νέων γυναικείων επιχειρήσεων σε όλους τους οικονομικούς τομείς. Κυριότερο στόχο του συγκεκριμένου προγράμματος αποτελεί η αλλαγή κατεύθυνσης των αναπτυσσόμενων επιχειρήσεων από την επιχειρηματικότητα της ανάγκης, στην επιχειρηματικότητα της ευκαιρίας (Espra,2016).

Το πρόγραμμα αφορά γυναίκες που γεννήθηκαν μεταξύ 1954 και 1991, οι οποίες είναι είτε άνεργες, είτε μισθωτοί, είτε επαγγελματίες οι οποίες δεν ασκούν επιχειρηματική δραστηριότητα από την αρχή του 2008 μέχρι την ημερομηνία πριν την δημοσίευση του προγράμματος.

Το πρόγραμμα αφορά επιχειρήσεις του τριτογενή τομέα, όπως τις επιχειρήσεις της μεταποίησης, του τουρισμού και άλλα.

Στο συγκεκριμένο πρόγραμμα εντάσσονται είτε ατομικές επιχειρήσεις, είτε εταιρείες ομόρρυθμες, ετερόρρυθμες, εταιρίες περιορισμένης ευθύνης, ανώνυμες και συνεταιρισμοί, που η σύστασή τους θα πραγματοποιηθεί μετά την κοινοποίηση του προγράμματος.

Επιλέξιμα σχήματα επιχείρησης είναι:

1. Οι επιχειρήσεις που επιλέγονται είναι αυτές που στα κεφάλαιά τους υπάρχουν γυναικείες συμμετοχές με ποσοστό πάνω από 75%.
2. Η διαχείριση της επιχείρησης πραγματοποιείται αποκλειστικά και μόνο από τις επιλέξιμες γυναίκες επιχειρηματίες με βάση τις διατάξεις του κανονισμού του προγράμματος.

Απαγορεύονται νομικά πρόσωπα να συμμετέχουν σαν μέτοχοι ή εταίροι. Στο μόνο νομικό πρόσωπο που δίνεται αυτή η δυνατότητα και μόνο μέχρι το 25% είναι Εταιρίες Παροχής Επιχειρηματικών Κεφαλαίων (Venture Capitals) (Espra,2016).

Κάθε φυσικό πρόσωπο το οποίο επιλέγεται έχει δικαίωμα να συμμετέχει σε μια μόνο πρόταση πρόγραμμα, σε κάθε κύκλο. Σε περίπτωση συμμετοχής του επιλέξιμου σχήματος σε πάνω από μια πρόταση του προγράμματος ή σε πάνω από ένα προγράμματα, τότε θα απορρίπτονται οι προτάσεις ακόμα και αν συμμετέχουν και άλλα πρόσωπα (Espra,2016).

Κεφάλαιο 4° Απολιγνιτοποίηση στην Ευρώπη

4.1. Η Ευρωπαϊκή Πράσινη Πολιτική, 2030-2050

Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει σκοπό να παίξει σημαντικό ρόλο στην προσπάθεια που γίνεται παγκοσμίως για να αντιμετωπιστεί η κλιματική αλλαγή, καθορίζοντας διαρκώς φιλόδοξους στόχους. Για αρχή, το 2030 καθορίστηκε σαν έτος σταθμός για την κατά 40% μείωση των ρύπων που θα εκπέμπονται, πράγμα που σημαίνει πως οι ρύποι θα είναι χαμηλότεροι σε σχέση με το 1990 (Γενική Γραμματεία του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, 2019).

Στην Σύνοδο Κορυφής που πραγματοποιήθηκε στις 2 και 13 Δεκεμβρίου το 2019, ενέκριναν οι ηγέτες των κρατών μελών και αποφάσισαν στην ουσία, να δεσμευθούν έτσι ώστε να επιτύχει η προσπάθεια για μια ουδέτερη κλιματικά οικονομία μέχρι το 2050 με παύση χρήσης του άνθρακα (Γενική Γραμματεία του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, 2019).

«Η παύση χρήσης του άνθρακα είναι ένας τρόπος να εξισορροπηθεί η εκπομπή του με την απορρόφηση από την ατμόσφαιρα του διοξειδίου του. Για να εκμηδενιστούν οι εκπομπές του, κρίνεται απαραίτητο όλες οι εκπομπές αερίων από τα θερμοκήπια να αντισταθμιστούν από τις δεσμεύσεις του άνθρακα» (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2019).

Σύμφωνα με τον σκοπό σχετικά με την ουδετερότητα του άνθρακα, που είναι ο κύριος άξονας της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας έως το 2050, τα μέτρα που υπεγράφησαν αφορούν (Γενική Γραμματεία του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, 2019):

- ✓ Την κυκλική οικονομία, την ανακύκλωση, την απαγόρευση πλαστικών αντικειμένων μιας χρήσης
- ✓ Τις εκπομπές του CO₂ από τις μεταφορές
- ✓ Τα μέτρα για την καθαρή ενέργεια

- ✓ Την χρήση του ΣΕΔΕ
- ✓ Την χρήση γης και δασοκομία (Γενική Γραμματεία του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, 2019).

Μια εξαιρετικά σημαντική εξέλιξη για την περίοδο 2030-2050 ήταν η πρόταση που κατέθεσε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για μια μακροπρόθεσμη στρατηγική σχετική με την αλλαγή του κλίματος μέχρι το 2050, που συνοδευόταν από μια αναφορά εργασία. Ο κύριος στόχος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής είναι να επιτευχθεί ο στόχος της εκμηδένισης των εκπομπών μέχρι το 2050. Με βάση την συγκεκριμένη στρατηγική ο στόχος χαρακτηρίζεται τόσο οικονομικά, όσο και τεχνολογικά εφικτός. Η επιτροπή επίσης διατυπώνει πως η εκμηδένιση αυτή θα έχει θετικές συνέπειες, αυξάνοντας το ευρωπαϊκό ΑΕΠ με ποσοστό 2%, αύξηση των θέσεων εργασίας, πτώση κατά διακόσια δισεκατομμύρια ευρώ του κόστους της υγείας και εξοικονόμηση δύο με τρία δισεκατομμύρια ευρώ από τις μεταφορές και εισαγωγές ορυκτών καυσίμων (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2018).

4.2. Ευρωπαϊκή πολιτική απολιγνιτοποίησης

Σύμφωνα με τους μακροπρόθεσμους στόχους που καθορίζει η Ευρώπη για τον τομέα της ενέργειας, κρίνεται απαραίτητος ο πλήρης μετασχηματισμός, αφού δε είναι αρκετός ο εκσυγχρονισμός των ήδη υπάρχουσών μονάδων παραγωγής ενέργειας. Θα ζητηθεί η πλήρης παύση και αντικατάστασή τους με εγκαταστάσεις που θα χρησιμοποιούν ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. Από τα κράτη μέλη ζητήθηκε να συμφωνήσουν, να δεσμευθούν και να ορίσουν τελικές ημερομηνίες για την παύση λειτουργίας των ήδη υπάρχουσών μονάδων παραγωγής ενέργειας που χρησιμοποιούν τον άνθρακα (Παντελίδης, 2021)

Σαν τμήμα της ολικής Ευρωπαϊκής πολιτικής, συμφώνησε η Σύνοδος Κορυφής τον Δεκέμβρη του 2019, για την κλιματική αλλαγή, την αναφορά για τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, αλλά και την ουδετεροποίηση του ορυκτού άνθρακα. Η συμφωνία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί σαν την επίσημη

απόφαση για την παύση χρήσης του άνθρακα κατά την ευρωπαϊκή παραγωγή ενέργειας (European Council, 2019).

Κάθε κράτος καταρτίζει και προχωράει σε κατάθεση του χρονοδιαγράμματος για την απόσυρση των μονάδων μέχρι το 2050. Κάποια μέλη καταθέτουν βραχυπρόθεσμα πλάνα και άλλα μακροπρόθεσμα (European Council, 2019).

4.3. Η πορεία της Ελλάδας προς το 2050

Η Ελλάδα αποτελεί κράτος μέλος του αρχικού πυρήνα των δεκαπέντε χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το 2002 η Ελλάδα αποδέχτηκε την απόφαση των υπολοίπων και επικύρωσε και αυτή το πρωτόκολλο του Κιότο ενώ στην πορεία υπέγραψε και αυτήν όλες τις σχετικές συμφωνίες που είναι σταθμοί στην ιστορία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ήδη από τα παλαιότερα χρόνια παρατηρήθηκε μείωση του λιγνίτη στην παραγωγή ενέργειας, συμβάλλοντας έτσι στην μείωση των ρύπων, σε ποσοστό 10% σε σχέση με το 1990. Στην χώρα μας ηγέτης στην παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας κατέχει η Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού (ΔΕΗ), με το κράτος να κατέχει το μεγαλύτερο ποσοστό του μετοχικού της κεφαλαίου. Η ΔΕΗ κατέβαλε το 2018 200 εκατομμύρια ευρώ για να αγοράσει δικαιώματα ρύπων για τις μονάδες καύσης λιγνίτη, ενώ έναν χρόνο αργότερα 300 εκατομμύρια ευρώ, αφού αυξήθηκαν και οι τιμές των δικαιωμάτων στην παγκόσμια αγορά. Το 2018 επιβαρύνθηκε με 15 ευρώ για κάθε τόνο διοξειδίου του άνθρακα, ενώ το 2019 με 28,37 ευρώ ανά τόνο (WWF, 2020).

Η χώρα μας έχει δημιουργήσει και καταθέσει ένα εξαιρετικό σχέδιο ολοκληρωμένης παύσης των υπαρχουσών εν λειτουργία μονάδων παραγωγής μέχρι το 2028. Οι σημαντικοί παράγοντες που συνέβαλαν ώστε να ληφθεί αυτή η απόφαση, παρόλο που η Ελλάδα διαθέτει το υψηλό απόθεμα σε λιγνίτη είναι (Energy Press, 2019):

- ✓ Η παλαιότητα που παρουσιάζουν οι μονάδες της παραγωγής
- ✓ Η χαμηλή θερμική απόδοση με την χρήση του λιγνίτη
- ✓ Στροφή προς τις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας λόγω των οι γεωμορφολογικών και κλιματολογικών στοιχείων της Ελλάδας

- ✓ Ανταγωνισμός με άλλες οικονομικότερες μορφές ενέργειας
- ✓ Τα εμπόδια στην εύρεση πόρων, λόγω της μεταβολής της πολιτικής των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων
- ✓ Το συνεχώς αυξανόμενο κόστος εκπομπών CO₂
- ✓ Οι επιπτώσεις τόσο προς το περιβάλλον, όσο και προς την δημόσια υγεία
- ✓ Η οικονομική πτώση
- ✓ Η αύξηση της ενεργειακής αποδοτικότητας (Energy Press, 2019).

Εδώ και είκοσι χρόνια, το μερίδιο του λιγνίτη στην παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, παρουσιάζει σταδιακή υποχώρηση. Το 2002 η ηλεκτρική ενέργεια που είχε παραχθεί με την καύση λιγνίτη έφτασε το 69,8% σε σχέση με το 2019 που ήταν μόλις 25,46%, αφού τώρα πλέον χρησιμοποιούνται ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. Το 2019 οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας αυξήθηκε κατά 25,5%, το πιο ήπιο για το περιβάλλον καύσιμο, το φυσικό αέριο σημείωσε αύξηση της τάξεως του 27,33%, οι υδροηλεκτρικοί σταθμοί το 0,95% και των εισαγωγών ενέργειας. (Energy Exchange Group, 2019), (ΔΕΗ, 2002). Οι μονάδες της ΔΕΗ λειτουργούν και προγραμματίζεται η παύση της λειτουργίας τους στο άμεσο μέλλον είναι οι εξής (ΑΔΜΗΕ,2016):

- ΑΗΣ Αμυνταίου 1 και 2 (Νομός Φλώρινας) θα αποσυρθεί το 2020
- ΑΗΣ Καρδιάς 3 και 4 (Νομός Κοζάνης) θα αποσυρθεί το 2021
- ΑΗΣ Μεγαλόπολης 3 (Νομός Αρκαδίας) θα αποσυρθεί το 2022
- ΑΗΣ ΑΓ. Δημήτριος 1,2,3,4 (Νομός Κοζάνης) θα αποσυρθεί το 2022
- ΑΗΣ Μεγαλόπολης 4 (Νομός Αρκαδίας) θα αποσυρθεί το 2023
- ΑΗΣ Μελίτης 1 (Νομός Φλώρινας) θα αποσυρθεί το 2023
- ΑΗΣ ΑΓ. Δημητρίου 5(Νομός Κοζάνης) θα αποσυρθεί το 2023

Στον Νομό Κοζάνης λειτουργούν τα δυο πιο μεγάλα ατμοηλεκτρικά εργοστάσια της χώρας. Στον Νομό Φλώρινας λειτουργούν δυο και στην Μεγαλόπολη της Πελοποννήσου λειτουργεί ένα. Με την απόφαση της κυβέρνησης για την απολιγνιτοποίηση, οι παραπάνω περιοχές θα υποστούν σοβαρές οικονομικές συνέπειες σε διαφορετικό βαθμό, ενώ φυσικό επακόλουθο είναι η αύξηση της ανεργίας. Ο Νομός Κοζάνης και ειδικά η περιοχή της Εορδαίας που είχε μοναδική δραστηριότητα την εξόρυξη του λιγνίτη και την

παραγωγή ενέργειας, θα υποστεί τις επιπτώσεις της μετάβασης στην μεταλιγνιτική περίοδο (ΑΔΜΗΕ,2016).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο Απολιγνιτοποίηση στην Δυτική Μακεδονία

5.1 Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας

Η Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας συνορεύει από την βόρεια πλευρά της με την Π.Γ.Δ.Μ (F.Y.R.O.M) όπου είναι και τα όρια του Νομού Φλώρινας, όπως και με την Αλβανία στα όρια του Νομού Καστοριάς. Το συγκεκριμένο τμήμα της αποτελεί την εισόδου της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς τα Δυτικά Βαλκάνια.

Η Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας διοικητικά περιλαμβάνει τέσσερις περιφερειακές ενότητες, τον Νομό Κοζάνης, της Καστοριάς, των Γρεβενών και της Φλώρινας. Συνολικά η έκτασή της φτάνει τα 9.451 Km² και αποτελεί μια από τις μικρότερες πληθυσμιακά περιφέρειες της Ελλάδας με μόνιμο πληθυσμό να φτάνει τους 269.222 κατοίκους (Eurostat, 2020). Η μορφολογία του εδάφους της χαρακτηρίζεται ορεινή και αποτελεί την πιο αραιοκατοικημένη περιφέρεια της χώρας. Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ στην συγκεκριμένη περιφέρεια παρατηρήθηκε δημογραφική μείωση του πληθυσμού της, που έφτασε το ποσοστό των -4% κατά την πενταετία 2013-2018 (Βικιπαίδεια, 2022).

Η πρωτεύουσα της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας είναι η Κοζάνη με πληθυσμό 68.680 κατοίκους (ΕΛΣΤΑΤ, 2011). Η συμβολή της Δυτικής Μακεδονίας στο ΑΕΠ της χώρας φτάνει το 2,3%. Η περιοχή αποτελούσε το σημαντικότερο ενεργειακό κέντρο της χώρας αφού διαθέτει μεγάλες ποσότητες κοιτασμάτων λιγνίτη, που χρησιμοποιείται από το 1960. Επίσης στην συγκεκριμένη περιοχή δημιουργήθηκαν οι πρώτοι ατμοηλεκτρικοί σταθμοί και οι ανάλογες εγκαταστάσεις στις οποίες εκμεταλλευόταν τον λιγνίτη. Η παραγωγή σε ηλεκτρική ενέργεια έφτανε το 70%. Μια από τις σημαντικότερες περιοχές είναι η Εορδαία, η οποία βρίσκεται στην βόρεια πλευρά του νομού Κοζάνης. Η μεγαλύτερη πόλη του Δήμου Εορδαίας είναι η Πτολεμαΐδα, η οποία διαθέτει

πληθυσμό 45.545 κατοίκους σύμφωνα με την απογραφή που πραγματοποιήθηκε το 2011 (ΕΛΣΤΑΤ, 2011).

5.2 Γεωγραφικά χαρακτηριστικά

Η Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας βρίσκεται στα βορειοδυτικά της Ελλάδας, απομονωμένη από τις υπόλοιπες Περιφέρειες δίχως άμεση και εύκολη πρόσβαση σε θάλασσα. Η μορφολογία της είναι ορεινή, διαθέτοντας κάποια από τα μεγαλύτερα και σημαντικότερα βουνά όπως είναι το Καϊμάκτσαλάν, τα Πιέρια, ο Βαρνούς, το Άσκιο, ο Βούρινος και τα Καμβούνια όρη, όπως επίσης και μεγάλα λεκανοπέδια. Παρουσιάζει εξαιρετική χλωρίδα και πανίδα, διαθέτει έντεκα λίμνες και ποτάμια με εξαιρετικά σημαντικούς υδροβιότοπους (Βικιπαίδεια, 2022).

Οι δημοφιλέστερες και σπουδαιότερες λίμνες της Περιφέρειας, είναι η μικρή αλλά και η μεγάλη Πρέσπα, η Βεγορίτιδα του Αμυνταίου, η λίμνη των Πετρών στην Φλώρινα, η λίμνη της Ορέσιδος που βρίσκεται στην Καστοριά, όπως και η τεχνητή λίμνη του Πολυφύτου που βρίσκεται στην Κοζάνη και που αποτελεί και την μεγαλύτερη λίμνη της Ελλάδας (Βικιπαίδεια, 2022).

Ο σημαντικότερος ποταμός της Περιφέρειας είναι ο Αλιάκμονας, ο οποίος πηγάζει από τις κορυφές του Γράμμου. Έχει σημαντικούς παραπόταμους όπως το Βενέτικο, τον Γρεβενίτη και το Ντραμπουτιώτικο. Τον Δήμο Εορδαίας διασχίζει το ποτάμι της Πτολεμαΐδας ενώ στην Φλώρινα τρέχει ο Σακουλέβας (Βικιπαίδεια, 2022). Ο συνδυασμός όλων αυτών, δίνει στην περιοχή αυξημένες δυνατότητες ανάπτυξης, δημιουργεί εύφορο έδαφος για υποδομές οικονομικών δραστηριοτήτων, όπως και για αύξηση προσέλκυσης επισκεπτών (Βικιπαίδεια, 2022).

Το κλίμα της Δυτικής Μακεδονίας χαρακτηρίζεται ηπειρωτικό. Οι χειμώνες είναι βαριοί και τα καλοκαίρια ήπια, έχει ακριβώς αντίθετο κλίμα από αυτό των υπόλοιπων περιοχών της Μεσογείου. Την χαρακτηρίζουν οι χαμηλές θερμοκρασίες και τα υψηλά επίπεδα υγρασίας λόγω της μορφολογίας της και των λιμνών της (Βικιπαίδεια, 2022).

Η Περιφέρεια λόγω των ορεινών της όγκων διαθέτει καταπράσινες δασώδεις περιοχές και λόγω του υδάτινου δυναμικού της, πλούσια βιοποικιλότητα πανίδας και χλωρίδας. Διαθέτει πολλές προστατευόμενες περιοχές και δύο εθνικοί δρυμοί, ο Δρυμός της Πίνδου στην Βάλια Κάλντα και ο Δρυμός των Πρεσπών που βρίσκεται στο Όρος Βαρνούντας και Μπούτσι (Βικιπαίδεια, 2022).

Εξαιρετικά σπουδαία κρίνεται η ενεργή δράση των ποικίλων οργανώσεων προστασίας του περιβάλλοντος και της οικολογίας όπως είναι ο «Αρκτούρος» στο Νυμφαίο, οι εγκαταστάσεις του οποίο αποτελεί καταφύγιο για πολλά άγρια κυρίως ζώα όπως είναι η αρκούδα και ο λύκος. Το Νυμφαίο αποτελεί πόλο έλξης για όλο και περισσότερους επισκέπτες, ανάμεσά τους σχολεία , διάφοροι σύλλογοι αλλά και μεμονωμένοι τουρίστες (Βικιπαίδεια, 2022).

Η συγκεκριμένη Περιφέρεια διαθέτει ιδιαίτερα πλούσιο φυσικό πλούτο. Στερείται πρόσβασης στην θάλασσα, οπότε δεν είναι σε θέση να εφαρμόσει το μοντέλο ήλιο και θάλασσα για να αναπτύξει τον τουρισμό της, όπως οι υπόλοιπες περιοχές της Ελλάδας. Έχει όμως να προσφέρει πολλά στον εναλλακτικό τουρισμό λόγω του φυσικού της κάλλους και των δραστηριοτήτων που λαμβάνουν χώρα στην περιοχή όπως τα χιονοδρομικά κέντρα. Επίσης η περιοχή διαθέτει εξαιρετικό πολιτιστικό πλούτο αλλά και αρχαιολογικούς και θρησκευτικούς τόπους. Η οινογαστρονομίας της είναι δημοφιλής και αναγνωρισμένη πλέον (Βικιπαίδεια, 2022).

5.3 Ο ρόλος της ΔΕΗ στην οικονομία της περιοχής

Οικονομία Δυτικής Μακεδονίας

Η οικονομία της Περιφέρειας παραδοσιακά στηριζόταν στον πρωτογενή τομέα, την γεωργία, την κτηνοτροφία, την δασοπονία και τα προϊόντα τα οποία παρήγαγαν οι ντόπιοι, όπως είναι τα γαλακτοκομικά και τα γεωργικά προϊόντα της πρωτογενούς παραγωγής. Μέχρι και σήμερα οι εργαζόμενοι στον

πρωτογενή τομέα φτάνουν το 16,7% του ενεργού πληθυσμού (Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας, 2022).

Στον δευτερογενή τομέα κατατάσσονται οι δραστηριότητες μεταποίησης και επεξεργασίας των προϊόντων που παράγονται στην Περιφέρεια, όπως είναι τα τυροκομεία, οι μεταλλευτικές μονάδες παραγωγής και επεξεργασίας οικοδομικών υλικών, όπως είναι τα λατομεία μαρμάρου της περιοχής, οι βιομηχανίες τσιμέντου, όπως και η εξόρυξη του λιγνίτη. Ο δευτερογενής τομέας από το 1960 μέχρι και σήμερα παρουσίασε ανάπτυξη ειδικά με την εξόρυξη και εκμετάλλευση των κοιτασμάτων του λιγνίτη. Ο κλάδος της ενέργειας, εξόρυξη του λιγνίτη και παραγωγή ενέργειας, απέκτησε τον σημαντικότερο ρόλο στην οικονομική ανάπτυξη του τόπου. Το 28,10% του ενεργού πληθυσμού της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας ασχολείται με την παραγωγή ενέργειας, ενώ το ποσοστό διπλασιάζεται σχεδόν και φτάνει το 47,7% τις ενεργειακές περιοχές (Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας, 2022).

Ο τριτογενής τομέας περιλαμβάνει εμπορικές επιχειρήσεις που αφορούν όλους τους κλάδους, όπως της διατροφής, της εστίασης, της πληροφορικής, τον τουρισμό, την ψυχαγωγία και άλλα (Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας, 2022).

Παρά τους πόλους έλξης που διαθέτει η Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας, παρατηρείται μια αδράνεια στο θέμα της αξιοποίησής τους. Παρόλο που διαθέτει την τόσο πλούσια πολιτιστική και θρησκευτική κληρονομιά, την ποικιλομορφία που παρουσιάζει το φυσικό της τοπίο και την άμεση πρόσβαση λόγω του εξελιγμένου πλέον οδικού της δικτύου και των κάθετων αξόνων, ο τουρισμός της Περιφέρειας είναι σχεδόν ανύπαρκος και έτσι βρίσκεται στην τελευταία θέση της επισκεψιμότητας κυρίως στις διεθνείς τουριστικές αφίξεις (Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας, 2022).

Η Περιφερειακή Ενότητα της Κοζάνης διαθέτει υψηλό κατά κεφαλήν ΑΕΠ τοποθετώντας την στην πέμπτη θέση της εθνικής κατάταξης. Σύμφωνα με την δομή του ΑΕΠ, ο δευτερογενής τομέας της Περιφέρειας αποφέρει το 47,7% της χώρας, ποσοστό που δεν ξεπερνά καμία άλλη ελληνική περιοχή. Ο πρωτογενής από την άλλη τομέας, συμβάλλει από τα χαμηλότερα ποσοστά πανελλαδικά το οποίο ίσα που φτάνει το 4%. Ο τριτογενής τομέας συμβάλλει με ποσοστό 48,3%

, λόγω των εμπορικών επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στην περιοχή (Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας, 2022).

Δήμος Εορδαίας

Ο Δήμος Εορδαίας αποτελεί το σημαντικότερο βιομηχανικό κέντρο και η πόλη της Πτολεμαΐδας το δεύτερο εμπορικό (μετά την Κοζάνη), το οποίο και παίζει εξαιρετικά σπουδαίο ρόλο στην οικονομία του τόπου.

Μελετώντας τα στοιχεία που προέκυψαν από την Μελέτη Αναπτυξιακών Χαρακτηριστικών ΟΤΑ του Νομού Κοζάνης που πραγματοποιήθηκε από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλία το 2009, διαπιστώνει κανείς πως αναλύοντας ανά τομέα την απασχόληση του Δήμου Εορδαίας, προκύπτει ότι οι κάτοικοι απασχολούνται στον πρωτογενή τομέα με ποσοστό 2,49%, με τον δευτερογενή τομέα με ποσοστό 43,05%, ενώ με τον τριτογενή τομέα με ποσοστό 51,84%. Σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat οι κλάδοι με τα υψηλότερα ποσοστά απασχόλησης είναι οι διάφορες υπηρεσίες με ποσοστό 24,65%, το εμπόριο με ποσοστό 14,4%, η ενέργεια με 13,84%, ο υγειονομικός και εκπαιδευτικός κλάδος με ποσοστό 11,36% και ο κατασκευαστικός κλάδος με ποσοστό 10,65%.

5.4 Η παρουσία της ΔΕΗ στην περιοχή Κοζάνης- Εορδαίας

Τις τελευταίες τέσσερις δεκαετίες, η περιοχή της Εορδαίας, έζησε μια πρωτοφανή πληθυσμιακή και οικονομική ανάπτυξη, λόγω της δυναμικής παρουσίας της ΔΕΗ με την συνεχή εκμετάλλευση του λιγνίτη. Οι πρώτοι και σημαντικότεροι ατμοηλεκτρικοί σταθμοί παραγωγής (ΑΗΣ) δημιουργήθηκαν στο λεκανοπέδιο του Δήμου Εορδαίας στην αρχή και ακολούθησαν αυτοί της Κοζάνης και του Αμυνταίου. Η εντυπωσιακή αυτή ανάπτυξη μετέβαλε την αγροτική πόλη που ήταν παλαιότερα σε ένα εξελιγμένο αστικό κέντρο με διαρκή ανοικοδόμηση. Η άνθιση που γνώρισε η βιομηχανία αυτή επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τις γειτονικές περιοχές του διευρυμένου πλέον Δήμου Εορδαίας. Το

μεγαλύτερο ποσοστό των ντόπιων που ασχολιόταν με τον πρωτογενή τομέα και κυρίως με την γεωργία, αφού η κτηνοτροφία ήταν και είναι περιορισμένη στην περιοχή, άρχισαν να ασχολούνται με την ΔΕΗ. Στα τέλη του '60, η περιοχή χαρακτηρίστηκε από αγροτική σε βιομηχανική, αφού οι ντόπιοι ασχολούνται με την ολοκληρωτική αξιοποίηση του λιγνίτη, που η περιοχή παρουσιάζει πρωτιά στα ποσοστά αποθεμάτων. Ο Δήμος θεωρείται μια από τις περισσότερο αναπτυγμένες από την άποψη βιομηχανίας σε σχέση με τις υπόλοιπες πόλεις της χώρας μας, αφού διαθέτει το μεγαλύτερο συγκρότημα εξόρυξης λιγνίτη και παραγωγής ενέργειας, το οποίο περιελάμβανε μέχρι πρότινος τέσσερις ατμοηλεκτρικοί σταθμοί της ΔΕΗ. Η εκμετάλλευση του λιγνίτη είχε σαν αποτέλεσμα την ιδιαίτερα μεγάλη εξοικονόμηση ενέργειας μέχρι και πρόσφατα. Τις τελευταίες δεκαετίες η μεταβολή της οικονομίας σε βιομηχανική, με πρόοδο του δευτερογενή τομέα με ανάλογη μείωση του πρωτογενή, είχε σαν συνέπεια την αύξηση της αγοραστική δύναμης των κατοίκων της περιοχής με τα εισοδήματά τους να είναι τα υψηλότερα της Ελλάδας. Η Δυτική Μακεδονία και ιδιαίτερα η Κοζάνη και η Εορδαία, δεν γνώρισαν καλά τι σημαίνει οικονομική κρίση κατά την αρχή της την περίοδο 2009-2012, σε σχέση με τις υπόλοιπες Περιφέρειες της χώρας που επηρεάστηκαν άμεσα και σε μεγάλο βαθμό. Αργότερα, την χρονική περίοδο 2012-2017, λόγω των συνεπειών της παρατεταμένης ύφεσης, το ποσοστό του ΑΕΠ της παρουσίασε πτώση για πρώτη φορά το οποίο έφτασε το 13%, με ποσοστό μείωσης 16,8%.

Η Δυτική Μακεδονία και ειδικά ο Νομός Κοζάνης τα τρία χρόνια μεταξύ 2009-2012, παρουσίασε μικρή πτώση του ΑΕΠ, αφού η οικονομία της πλέον βασίζεται στην βιομηχανική ενέργεια. Η δράση της Δημόσιας Επιχείρησης Ηλεκτρισμού (ΔΕΗ) και οι άλλες τεχνικές επιχειρήσεις βοήθησαν να διατηρηθεί η οικονομική δραστηριότητα της Περιφέρειας.

Το μοντέλο παραγωγής που εφαρμόστηκε για δεκαετίες στην Κοζάνη και ειδικά στην Εορδαία, είχε σαν συνέπεια τις μονοδραστηριότητες με αυξημένη συμμετοχή στην παραγόμενου πλούτου όπως είναι η εξόρυξη του λιγνίτη και η παραγωγή ενέργειας.

Τα τελευταία δέκα χρόνια, η συνεχώς πτωτική τάση της δραστηριότητας του ενεργειακού τομέα, με βασικό καύσιμο τον λιγνίτη, συνδυαστικά με την

διαρκώς αυξανόμενη συμβολή των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, στην παραγωγή ρεύματος είχε σαν επίπτωση την πτώση όλων των δεικτών της οικονομίας όπως και την έντονη αύξηση της ανεργίας αφού η περιοχή εξαρτάται σε πολύ μεγάλο βαθμό από τον λιγνίτη.

5.5 Δυτική Μακεδονία –Ανάλυση SWOT

Η ανάλυση SWOT, είναι ένα εργαλείο το οποίο μας βοηθάει να αναλύσουμε το εσωτερικό αλλά και εξωτερικό περιβάλλον της Περιφερειακής Ενότητας της Κοζάνης εστιάζοντας στην Πτολεμαΐδα. Η συγκεκριμένη ανάλυση βασίστηκε σε στοιχεία της Περιφέρειας (Γραφείο Προγραμματισμού και Στρατηγικού Σχεδιασμού Δήμος Ερδαίας, 2016). Σημαντικό στοιχείο για την ανάλυση της περιοχής αποτελεί ο ρόλος τους φυσικού περιβάλλοντος της περιοχής, το οποίο αλληλοεπιδρά με την περιοχή.

Από την στιγμή που ξεκίνησαν να λειτουργούν τόσο οι θερμικές μονάδες, όσο και τα ορυχεία της ΔΕΗ, το φυσικό περιβάλλον έχει υποστεί μεγάλη ζημιά. Στην συγκεκριμένη άσχημη κατάστασή του συνέβαλαν αρνητικά διάφορες δραστηριότητες δευτερεύουσες για να λειτουργήσουν οι ατμοηλεκτρικοί σταθμοί της ΔΕΗ, σαν την δημιουργία οδών, οι μεταφορές του λιγνίτη και ποικίλων στέρεων υλικών και άλλα.

Η ζημιά στο φυσικό περιβάλλον είναι και οπτική, όσο και λειτουργική. Η καύση του λιγνίτη προκαλεί μεγάλη ζημιά στο φυσικό περιβάλλον, αφού αυξάνονται οι τοξικοί ρύποι, οι οποίοι σε συνδυασμό με την αύξηση των αέριων ρύπων των θερμοκηπίων, με την οπτική ρύπανση που προκαλεί η μεταβολή της γεωμορφολογίας του τόπου και με την ηχορύπανση, έχουν υποβαθμίσει σε υπερβολικά μεγάλο βαθμό την υποβάθμισή του. Με δεδομένο το μεγάλο χρονικό διάστημα που χρειάζεται η ίδια η φύση να αποκαταστήσει τις ζημιές που δημιουργούνται στην ατμόσφαιρα, αλλά και στο ανάγλυφο του εδάφους, οι συνέπειες στο περιβάλλον συνεχώς διογκώνονται και κλιμακώνονται αντί να μειώνονται.

Χαρακτηριστικό της Πτολεμαΐδας, είναι η ατμοσφαιρική ρύπανση, όπως και η έλλειψη πράσινου τόσο εντός, όσο και γύρω από την πόλη, πράγμα που

θεωρείται απαραίτητο για να αντισταθμιστεί έμμεσα κάθε δυσάρεστη επίπτωση των δραστηριοτήτων της ΔΕΗ.

Εντός της πόλης, το τοπίο είναι σημαντικά επηρεασμένο από την βαριά βιομηχανική δραστηριότητα της περιοχής και επικρατεί το τσιμέντο. Το ίδιο μοτίβο, ισχύει και για τις περιοχές περιφερειακά της πόλης, τα οποία διασχίζουν ποτάμια, υπάρχουν άλση αλλά παρουσιάζουν υποβάθμιση.

Η μοναδική σημαντική δράση για την ανάπλαση της πόλης, η οποία άρχισε τα τελευταία χρόνια είναι αυτή που λαμβάνει χώρα στην περιοχή τους νοσοκομείου της Πτολεμαΐδας. Η συγκεκριμένη περιοχή λέγεται άλσος Κουρί, γύρω από το Μποδοσάκειο Νοσοκομείο και είναι η μοναδική περιοχή που μπορεί να διαμορφωθεί και να χρησιμοποιηθεί για την ψυχαγωγία των ντόπιων.

Ακόμα, την περιοχή που βρίσκεται στο όρος Βέρμιο, δεν την άγγιξαν οι δραστηριότητες της ΔΕΗ και αποτελούν ενδιαφέρον χαρακτηριστικό για οικότουρισμό, που μπορεί να παίξει σπουδαίο ρόλο στην στήριξη της οικονομίας του τόπου, όταν προχωρήσει η κυβέρνηση στην απολιγνιτοποίηση.

Η αποκατάσταση που αναμένεται να γίνει στα ορυχεία της ΔΕΗ, αναμένεται να φέρει εξαιρετικές ευκαιρίες για την ανάπτυξη της οικονομίας.

Οι δραστηριότητες της Δημόσιας Επιχείρησης Ηλεκτρισμού, προκάλεσαν έντονη ρύπανση του υδροφόρου στοιχείου της περιοχής, πράγμα που παίζει σπουδαίο ρόλο στην επιβράδυνση των γεωργικών λειτουργιών.

Αναμένοντας την αποκατάσταση μεγάλων εκτάσεων, τμήματα των οποίων θα δοθούν σε αγρότες για εκμετάλλευση, κρίνεται απαραίτητη η δημιουργία σημαντικών έργων έτσι ώστε να αποκατασταθεί ο υδροφόρος ορίζοντας και να παρασχεθεί ποιοτικότερο και περισσότερο νερό στους ντόπιους αγρότες.

Ένα σημαντικό θέμα ακόμα είναι οι αναγκαστικές μετεγκαταστάσεις των κατοίκων της περιοχής, εξαιτίας της διεύρυνσης των εξορυκτικών πεδίων. Οι συγκεκριμένες μετεγκαταστάσεις τα τελευταία χρόνια δεν είναι τόσο έντονες και πολλές λόγω της οικονομικής κρίσης η οποία επηρέασε και την ΔΕΗ. Έτσι αυτές που πραγματοποιούνται κρίνονται απολύτως αναγκαίες.

Συνέπεια της συγκεκριμένης πολιτικής, είναι η σύγχυση της καθημερινότητας των κατοίκων αλλά και η αδυναμία προσέλκυσης επιχειρηματικών επενδύσεων.

Αξίζει πάντως να ειπωθεί πως η περιοχή αντιμετωπίζει σημαντικό πρόβλημα με την διαχείριση απορριμμάτων και με θέματα που αφορούν την ανακύκλωση.

Δυνατά σημεία

Η περιοχή είναι απολύτως συνδεδεμένη με την ΔΕΗ και την εξόρυξη του λιγνίτη. Έτσι η Εορδαία χαρακτηρίζεται ως το σημαντικότερο οικονομικό και βιομηχανικό κέντρο όλης της Βόρειας Ελλάδας.

Όσο αναπτύσσονται οι μονάδες της ΔΕΗ, οι βοηθητικοί χώροι, όπως για παράδειγμα οι αποθήκες, οι υποδομές που χρησιμοποιούνται για την εξόρυξη του λιγνίτη, αναπτύχθηκαν ευρύχωροι βιομηχανικοί χώροι (Παντελίδης, 2021).

Οι συγκεκριμένοι χώροι μπορούν να χρησιμοποιηθούν μετά την παύση δράσης των μονάδων της ΔΕΗ και να αναδείξουν την βιομηχανική κληρονομιά τη περιοχής. Η αξιοποίηση των συγκεκριμένων χώρων μπορεί να γίνει από εκπαιδευτικά ιδρύματα για εκπαιδευτικούς λόγους, από επιχειρηματίες, από έμπορες, όπως και από τον ίδιο τον Δήμο για να προωθήσει το κομμάτι του τουρισμού.

Κύριος παράγοντας για την εξέλιξη και πρόοδο της περιοχής στη μετά-λιγνιτική περίοδο, είναι δυνατόν να αποτελέσει η πράσινη ενέργεια, με βάση την οποία θα δημιουργηθούν χώροι για εκπαιδευτικούς λόγους, για επαγγελματικούς και επιστημονικούς όπως για άλλους λόγους.

Οι χώροι αυτοί, των οποίων η χρήση στέφθηκε με εξαιρετική επιτυχία και μετατράπηκαν σε παράγοντες για την ανάπτυξη των περιοχών, οι οικονομίες των οποίων μεταβλήθηκαν όταν έπαψε η βαριά βιομηχανία, είναι πιθανό να αποτελέσουν εγγύηση για την καταπολέμηση των δυσάρεστων συνεπειών που θα φέρει η απολιγνιτοποίηση και αποβιομηχάνιση της περιοχής. Για παράδειγμα, οι μεταβολές των συγκεκριμένων χώρων σε μουσεία, πολιτιστικούς χώρους, έτσι ώστε να προβληθεί η πλούσια και βαριά

βιομηχανική κληρονομιά, έρευνα και εξέλιξη, καινοτομία και εκπαίδευση, με την δημιουργία νέων πανεπιστημίων (Παντελίδης, 2021).

Ακόμα και μετά την απολιγνιτοποίηση και την παύση μεγάλου αριθμού θερμικών μονάδων της ΔΕΗ, αναμένεται να συνεχιστεί η παραγωγή ενέργειας, αν και με μικρότερη ένταση, η οποία και θα παραμείνει η κύρια οικονομική δραστηριότητα της περιοχής. Όσο λοιπόν θα μειώνεται η ένταση της παραγωγής ενέργειας, το πλεονέκτημα για την Εορδαία είναι από την μια πλευρά η ευρωπαϊκή και από την άλλη η ελληνική νομοθεσία, με βάση την οποία επιβάλλεται η σταδιακή παύση χρήσης του λιγνίτη και η αλλαγή κατεύθυνσης προς πράσινες μορφές ενέργειας. Τα αποτελέσματα που θα φέρει όλη αυτή η αλλαγή στο φυσικό περιβάλλον της περιοχής, θα είναι εξαιρετικά σημαντικά, αφού θα γίνει χρήση κονδυλίων της κοινότητας για να καταφέρει η περιοχή να μεταβάλλει το οικονομικό της μοντέλο αλλά και για να προωθηθεί η ανάπτυξη της οικονομίας (Παντελίδης, 2021).

Κύριος στόχος του σχεδίου μεταπήδησης στην μεταλιγνιτική περίοδο είναι όχι μόνο η συντήρηση, αλλά και η ενδυνάμωση της υπηρεσίας, αλλά και η ενίσχυση των υποδομών της τηλεθέρμανσης. Η τηλεθέρμανση έχει βοηθήσει σημαντικά στην πρόοδο της περιοχής και στην ευημερία των ντόπιων. Η τηλεθέρμανση θα διατηρηθεί και έτσι θα συνεχίσουν να λειτουργούν τουλάχιστον δυο μονάδες του Μελίτη, μέχρι το 2040 και ο ΑΗΣ του Αγ. Δημητρίου, η μονάδα 5, μέχρι το 2050, και θα υποστηρίξει κατά την μεταβατική περίοδο προς τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, όπου θα μετατραπούν αναλόγως και οι σταθμοί, αποτελώντας έτσι ένα δυνατό χαρακτηριστικό της περιοχής και είναι πολύ πιθανό να της προσδώσει βιώσιμο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα (Energy Press, 2019).

Για το συγκεκριμένο λόγο, κρίνεται απαραίτητη η ορθολογική εκμετάλλευση κονδυλίων σε επενδύσεις, που δίνονται είτε από τον ελληνικό προϋπολογισμό είτε από προγράμματα ανάπτυξης της Ευρωπαϊκή Ένωσης, όπως είναι το Jesicca, το οποίο πραγματοποιείται στην περιοχή υπό την ευθύνη της ANKO.

Επόμενο εξαιρετικά δυνατό χαρακτηριστικό της περιοχής είναι η αγροτική δραστηριότητα, η οποία αποτελείται από την γεωργική και από την

κτηνοτροφική δραστηριότητα. Το έδαφος της περιοχής παρέχει σημαντικές δυνατότητες στους γεωργούς και η απόδοση που θα δώσει αφού γίνει η αποκατάστασή του από τη ΔΕΗ, για καλλιέργεια, είναι μια αισιόδοξη προοπτική για την αγροτική ανάπτυξη της περιοχής.

Ακόμα, η αγροτική πρόοδος είναι ένας βασικός παράγοντας της τοπικής οικονομίας και αυτό οφείλεται στις ευνοϊκές συνθήκες του κλίματος της περιοχής, οι οποίες συμβάλλουν στην καλλιέργεια μιας ποικιλίας προϊόντων. Έτσι σε σχέση και με τα παραπάνω, το οικονομικό μοντέλο που θα διαμορφωθεί κατά την μετάβαση στη μεταλιγνιτική περίοδο, θα βασιστεί στον πρωτογενή τομέα.

Το ποσό των παραγόμενων αγροτικών προϊόντων θα αυξηθούν και η ποιότητά τους θα βελτιωθεί αν υιοθετηθούν νέες καινοτομίες στις καλλιέργειές τους. Παράδειγμα προς μίμηση, είναι η καλλιέργεια του κρόκου Κοζάνης, που στηρίζεται τόσο στην κάθετη παραγωγή και επεξεργασία, όσο και στην συσκευασία και διάθεσή του σε όλο τον κόσμο, αυξάνοντας την προστιθέμενη αξία σε όλους τους εμπλεκόμενους φορείς.

Στα δυνατά χαρακτηριστικά θα πρέπει να προστεθούν και τα στοιχεία της ανάλυσης της WWF, με βάση τα οποία ο τοπικός πόρος προόδου, με την συμβολή της ΔΕΗ από τις εισφορές της, φτάνει το 1% επί του ετήσιου τζίρου της (WWF, 2020).

Αδύναμα σημεία

Τα δύο σημαντικότερα αδύναμα χαρακτηριστικά της περιοχής αποτελεί η περιβαλλοντική της υποβάθμιση, όπως και η μεγάλη εξάρτηση της απασχόλησης από τη ΔΕΗ.

Η περιβαλλοντική υποβάθμιση της ευρύτερης περιοχής εξαιτίας της παρατεταμένης και έντονης εκπομπής αερίων ρύπων και η δέσμευση μεγάλων εδαφικών εκτάσεων για την εξόρυξη του λιγνίτη έχουν περιορίσει τις δυνατότητες ανάπτυξης της οικονομίας, κυρίως της αγροτικής οικονομίας και της τουριστικής οικονομίας (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2018).

Η σημαντική εξάρτηση της απασχόλησης από τη ΔΕΗ, δημιουργεί σοβαρά προβλήματα, όπως αύξηση του ποσοστού ανεργίας της περιοχής που είναι πολύ λογικό να αυξηθούν με την απολιγνιτοποίηση.

Επίσης, η μεγάλη αυτή εξάρτηση της απασχόλησης από την ΔΕΗ, δεν αφήνει περιθώρια και χώρο για να αναπτυχθεί η επιχειρηματική δραστηριότητα, αφού οι κάτοικοι σε μεγάλο βαθμό ασχολούνται με την ΔΕΗ.

Τέλος, αυτή η εξάρτηση της απασχόλησης από την ΔΕΗ δεν έχει βοηθήσει την δημιουργία ενός προληπτικού σχεδίου σχετικά με την απόκτηση γνώσεων για το ήδη υπάρχον προσωπικό.

Ευκαιρίες

Δημιουργούνται ευκαιρίες για την ενδυνάμωση και την εξέλιξη της πρωτογενούς οικονομίας, με βασικότερη την ενδυνάμωση της αγροτικής δραστηριότητας, αφού αποδεσμεύονται μεγάλες εκτάσεις που τώρα χρησιμοποιούνται σαν ορυχεία (Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, 2020).

Η γεωγραφική θέση της περιοχής διαθέτει πλεονέκτημα, αφού βρίσκεται σε χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Με την αποπεράτωση της Εγνατίας Οδού, η περιοχή ξεκίνησε να μεταβάλλεται σε όλο και πιο εξωστρεφή (Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας, 2022).

Η σχέση της πρωτογενούς οικονομίας με την εφαρμογή του μοντέλου του κρόκου Κοζάνης, δηλαδή με την κάθετη παραγωγή κάθε προϊόντος, είναι μια σημαντική ευκαιρία για τον τόπο (Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, 2020).

Τόσο τα ήδη υπάρχοντα εδάφη που χρησιμοποιούνται στον πρωτογενή τομέα, όσο και αυτά που θα διαθέσει στην τοπική περιοχή η ΔΕΗ, αφού αποκατασταθούν τα ορυχεία είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν για μεγάλες μονάδες παραγωγής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, ανοίγοντας θέσεις απασχόλησης. Για παράδειγμα είναι ο σχεδιασμός για την κατασκευή και την λειτουργία του μεγαλύτερου σταθμού φωτοβολταϊκών της Ευρώπης, για

λογαριασμό της ΔΕΗ, σε περιοχές όπου παλαιότερα λειτουργούσαν σαν ορυχεία λιγνίτη (Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, 2020).

Ακόμα, οι συνθήκες του κλίματος δίνουν την δυνατότητα να αναπτυχθούν γενικά σταθμοί παραγωγής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές π.χ. πάγκα αιολικής ενέργειας, μονάδες καύσης του φυσικού αερίου, όπως μονάδες καύσης της βιομάζας η οποία προέρχεται από την γεωργική δραστηριότητα και άλλα. Έτσι δημιουργούν έντονη δυναμική στην περιοχή για την πρόοδο και εξέλιξη ενός καινούριου μοντέλου ή ενός καινούριου οικοσυστήματος, που θα είναι ένας συνδυασμός των δραστηριοτήτων και ειδικά αυτή της παραγωγής της πράσινης ενέργειας (Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, 2020).

Το μεγαλύτερο μέρος της έκτασης του Δήμου Εορδαίας, συμμετέχει στην συγκέντρωση ποικίλων περιοχών που είναι εφικτό να αναπτυχθούν ο τουρισμός, κυρίως μετά την παύση της λειτουργίας των πιο παλαιών μονάδων της ΔΕΗ. Ο συνδυασμός του φυσικού και του βιομηχανικού τοπίου προάγει τις κυριότερες δυνατότητες της περιοχής για ανάπτυξη και εξέλιξη του τουρισμού και ειδικά του οικοτουρισμού, όπως και του βιομηχανικού τουρισμού (ΙΝΣΕΤΕ, 2019).

Η ανάπτυξη που πραγματοποιείται στην περιοχή Κουρί της Πτολεμαΐδας, θα ανεβάσει το βιοτικό επίπεδο των ντόπιων, παρέχοντας ευκαιρίες ψυχαγωγίας, όσο και άθλησης (ΕΣΣΒΑΑ, 2018).

Η εύκολη πρόσβαση στην περιοχή από την υπόλοιπη ηπειρωτική Ελλάδα, μέσω της Εγνατίας Οδού, καθιστά την περιοχή ελκυστικότερη, ειδικά για επενδύσεις.

Ο αγωγός TAP (TransAdriaticPipelines) που θα περάσει από τον Δήμο Εορδαίας θα ανοίξει νέες θέσεις απασχόλησης, θα προσελκύσει επενδύσεις σε επιχειρήσεις, όπως και θα οδηγήσει την ενδυνάμωση τόσο της οικονομίας, όσο και των εσόδων του δήμου, μέσω αντισταθμιστικών οφελών του έργου. Η περιοχή του Δήμου Εορδαίας, θα επωφεληθεί από τις συμφέρουσες τιμές του φυσικού αερίου και θα απολαύσει μεγαλύτερες ευκαιρίες και δυνατότητες ανάπτυξης μέσω της οικονομικής θέρμανσης.

Η μετάβαση από την χρήση του λιγνίτη σε νέες εναλλακτικές μορφές ενέργειας, συνδυαστικά με τον σημαντικό βιομηχανικό πλούτο της περιοχής

μπορεί να την μετατρέψει σε κέντρο για εκπαίδευση και δημιουργία γνώσης και τεχνογνωσίας σε ζητήματα εναλλακτικών μορφών ενέργειας και σε ζητήματα διαχείρισής της. Σημαντικό ρόλο θα παίξει και η πανεπιστημιακή κοινότητα με το Πανεπιστήμιο της Δυτικής Μακεδονίας στο οποίο λειτουργούν σχετικά τμήματα και που θα δημιουργηθούν νέα (Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας, 2022)..

Η Ελλάδα θα διαθέσει 1,726 δις ευρώ για αρχή για την αποζημίωση των πληττόμενων περιοχών λόγω της μεταβατικής φάσης από καύση λιγνίτη σε πράσινη ενέργεια, τα οποία για να διατεθούν θα δημιουργηθεί ένα σπουδαίο εργαλείο, το ειδικό ταμείο Δίκαιης Μετάβασης της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Naftemporiki.gr, 2020).

Απειλές

Αρχικά, η οικονομική κατάσταση που επικρατεί τόσο στην Ελλάδα, όσο και στην Ευρώπη, ειδικά μετά το ξέσπασμα της πρόσφατης υγειονομικής κρίσης, είναι εξαιρετικά αμφίβολη. Η χρηματοδότηση της τοπικής αυτοδιοίκησης περιορίστηκε αφού περιορίστηκαν και τα δημόσια έσοδα και καθυστέρησαν τα κονδύλια της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την εκτέλεση αναπτυξιακών προγραμμάτων, είναι σε θέση να βάλουν σε κίνδυνο το πλάνο μετασχηματισμού της οικονομίας του τόπου, αλλά και την οικονομία της χώρας πριν καν παύσουν να λειτουργούν οι πρώτες μονάδες της ΔΕΗ (Παντελίδης, 2021).

Η συμβολή του τουρισμού στην οικονομία του τόπου, τίθεται προς αμφισβήτηση αφού οι δράσεις της ΔΕΗ, επιβαρύνουν το φυσικό περιβάλλον, το οποίο χάνει την ομορφιά του και παύει να αποτελεί πόλο έλξης επισκεπτών αλλά και επενδυτών.

Η απασχόληση μεγάλου ποσοστού του προσωπικού της ΔΕΗ, αλλά και η αδιαφορία των νέων για απόκτηση ικανοτήτων αλλά και γνώσεων πέραν των απαραίτητων για την εργασία τους στην ΔΕΗ, προμηνύει σοβαρούς κινδύνους για τα ποσοστά ανεργίας στην μεταλιγνιτική περίοδο. Το προσωπικό που απασχολείται σήμερα στη ΔΕΗ θα αντιμετωπίσει εμπόδια στην απορρόφηση του σε διαφορετικά επαγγέλματα. Άρα, θα αυξηθεί κατακόρυφα η ανεργία την

περίοδο της απολιγνιτοποίησης, αν δεν παρθούν σύντομα μέτρα για την εκπαίδευση των εργαζομένων της περιοχής.

Τελευταία, αλλά εξαιρετικά σημαντική απειλή είναι η έλλειψη ενός ολοκληρωμένου πλάνου, μέσω της συνεργασίας της κεντρικής με την τοπική διοίκηση, σχετικά με την επόμενη μέρα της Περιφερειακής Ενότητας της Κοζάνης. Ένα τέτοιο πλάνο κρίνεται απαραίτητο να μελετά τα μοντέλα για την ανάπτυξη και τον μετασχηματισμό της οικονομίας του τόπου, αλλά και να προνοεί για την δημιουργία οικονομικών και φορολογικών κινήτρων, έτσι ώστε να αποτελεί πόλο έλξης για τους επενδυτές (Παντελίδης, 2021)

5.6 Η επόμενη μέρα για την Π.Ε. Κοζάνης και το Δ. Εορδαίας

Ο μετασχηματισμός της οικονομίας της Δυτικής Μακεδονίας για να μεταβεί όσο το δυνατόν ομαλότερη στην επόμενη μέρα κρίνεται απαραίτητο να στηριχθεί σε ένα σύνολο δράσεων.

Το σχέδιο δράσης πρέπει να στηριχθεί σε πέντε πυλώνες:

Πρώτος πυλώνας

Οι εγκαταστάσεις που χρησιμοποιούνταν για βιομηχανικές και εξορυκτικές εργασίες, πρέπει να διαμορφωθούν σε χώρους που θα προβάλουν την βιομηχανική κουλτούρα της Περιφέρειας αλλά και της εξειδικευμένης γνώσης και εμπειρίας σχετικά με την ενέργεια και την βιομηχανία. Στις συγκεκριμένες εγκαταστάσεις θα ήταν καλό να δημιουργηθούν μουσεία, ερευνητικοί και αναπτυξιακοί χώροι, όπως και να δημιουργηθούν νέες εγκαταστάσεις, όπως για παράδειγμα να δημιουργηθούν κέντρα επιχειρηματικότητας. Με τον συγκεκριμένο τρόπο, η περιοχή είναι σε θέση να προσελκύσει το ενδιαφέρον επιστημόνων, επιχειρηματιών και τουριστών (Παντελίδης, 2021).

Δεύτερος πυλώνας

Η διατήρηση του ενεργειακού χαρακτήρα της Περιφέρειας είναι πολύ πιθανόν να επιτευχθεί με δύο τρόπους. Ο πρώτος είναι η απόδοση των

εκτάσεων που έχει στην κατοχή της η ΔΕΗ για την εξόρυξη του λιγνίτη, για να δημιουργηθούν πάρκα αιολικής ενέργειας και να εγκατασταθούν φωτοβολταϊκά ενώ ο δεύτερος είναι για να προσανατολιστεί η περιοχή προς την πράσινη ενέργεια και την βιώσιμη ανάπτυξη. Με τον συγκεκριμένο τρόπο ένα τμήμα του προσωπικού της ΔΕΗ θα απορροφηθεί σε καινούριες μονάδες παραγωγής εναλλακτικής ενέργειας και θα ενδυναμωθεί το ενδιαφέρον τόσο το επιστημόνων, όσο και των επιχειρηματιών (Περιφερειακό Ταμείο Ανάπτυξης Δυτικής Μακεδονίας, 2015).

Τρίτος πυλώνας

Η έγκαιρη παροχή εξειδικευμένης εκπαίδευσης και γνώσεων στο ήδη υπάρχον προσωπικό για να απορροφηθούν με ευκολία σε νέες θέσεις απασχόλησης και με δεδομένο πως οι γνώσεις και οι δεξιότητές τους είναι σχετικές με τις ανάγκες της ΔΕΗ. Το πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας μπορεί να συμβάλει με την δημιουργία νέων σχετικών τμημάτων.

Τέταρτος πυλώνας

Τμήμα των εκτάσεων που εκμεταλλεύεται τώρα η ΔΕΗ, μπορεί να δοθούν στους αγρότες για τις δραστηριότητές τους, ενώ σε ελκυστικά σημεία μπορεί να δοθούν για τουριστικές δραστηριότητες.

Πέμπτος πυλώνας

Δεδομένου της θέσης της Περιφέρειας με αναπτυγμένα οδικά δίκτυα προς την υπόλοιπη Ελλάδα και τα Βαλκάνια, κρίνεται σκόπιμο να γίνουν επενδύσει στον τομέα της μεταφοράς και της αποθήκευσης προϊόντων, ειδικά λόγω των πολλών βιομηχανικών χώρων που θα απελευθερωθούν μετά την απολιγνιτοποίηση έτσι ώστε η Περιφερειακή Ενότητα της Κοζάνης να μετατραπεί σε κέντρο διαμετακόμισης της Δυτικής Μακεδονίας. Η περιοχή απέχει μόλις 2 ώρες από το Λιμάνι της Θεσσαλονίκης, μέσω του οδικού δικτύου της Εγνατίας Οδού και των κάθετων αξόνων της που ενώνουν την Εορδαία με

την Εγνατία Οδό και την Αλβανία. Τα προϊόντα θα μεταφέρονται οδικώς από το Λιμάνι της Θεσσαλονίκης μέσω της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας και θα καταλήγουν στα Βαλκάνια (Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας, 2022).

Οι εναλλακτικές στρατηγικές που μπορούν να εφαρμοστούν, είναι πολλές όμως αξίζουν περισσότερο δυο συγκεκριμένες στρατηγικές.

Αφενός, κρίνεται απαραίτητη η διατήρηση της τηλεθέρμανσης με στοχευμένες παρεμβάσεις που αφορούν την ενεργειακή απόδοση πρώτα των δημοσίων και στην συνέχεια των ιδιωτικών κτηρίων, έτσι ώστε η περιοχή να μετατραπεί σε παράδειγμα προς μίμηση για όλη την Ελλάδα. (ANKO, 2020) (WWF, 2016).

Λόγω της έντονης δραστηριότητας των αγροτών της περιοχής και με αφορμή την καλλιέργεια του κρόκου Κοζάνης, όπως και της εξαιρετικής θέσης της περιοχής και της ένωσής της με την υπόλοιπη Ελλάδα και τα Βαλκάνια, μέσω της Αλβανίας, κρίνεται σκόπιμη η καθετοποίηση των αγροτικών δραστηριοτήτων. Στην συγκεκριμένη κατεύθυνση μπορούν να δημιουργηθούν μονάδες για την διαλογή, την συντήρηση, την επεξεργασία και την συσκευασία των αγροτικών προϊόντων του τόπου, τα οποία μέχρι σήμερα εξάγονται ή πωλούνται στο εσωτερικό της χώρας χύμα. Με τον συγκεκριμένο τρόπο, η αυξημένη προστιθέμενη αξία των αγροτικών δραστηριοτήτων θα ισοσταθμίσει την χαμένη αξία από την παραγωγή ενέργειας, η οποία αποτελεί δραστηριότητα που παράγει μεγαλύτερη προστιθέμενη αξία εκ φύσεως.

5.7 Αποκαταστάσεις εκτάσεων

Με δεδομένο τα στοιχεία της μελέτης που εκπόνησε η ANKO το 2014, για τις επιπτώσεις που προκαλεί στο περιβάλλον η εξόρυξη λιγνίτη από την ΔΕΗ, αλλά και το σχέδιο για την αποκατάσταση των πληγέντων εδαφών της Περιφερειακής Ενότητας της Κοζάνης, οι ενέργειες αποκατάστασης θα έχουν ολοκληρωθεί μέχρι το 2053 (ANKO,2014).

Παρόλο που για την επίσπευση της απολιγνιτοποίησης στην χώρα μας, υπήρξε νομοθετική παρέμβαση, οι ενέργειες για την εξόρυξη του λιγνίτη θα

εξακολουθήσουν στα τρία βασικά πεδία της περιοχής της Εορδαίας μέχρι το 2050. Ειδικότερα, οι ενέργειες θα λήξουν στο Νότιο πεδίο το 2039, στο Κύριο πεδίο το 2044 και το Πεδίο Καρδιάς το 2050 (ANKO, 2014).

Το κόστος που έχει προϋπολογιστεί για την διακοπή των εξορυκτικών δραστηριοτήτων και για την μετέπειτα αποκατάσταση των εδαφών, ξεπερνά τα δεκατρία εκατομμύρια ευρώ. Μετά την ολοκλήρωση των εργασιών αποκατάστασης θα δοθούν στην Περιφερειακή Ενότητα Κοζάνης εκτάσεις προς καλλιέργεια που θα ξεπερνούν τα πενήντα χιλιάδες στρέμματα και εκτάσεις δασών πάνω από πενήντα τρεις χιλιάδες στρέμματα.

Ακόμα, θα δημιουργηθούν τεχνητές λίμνες οι οποίες θα εκτείνονται δώδεκα χιλιάδων στρεμμάτων, στα σημεία εκείνα που δημιουργήθηκαν στο έδαφος ορύγματα από τις εξορύξεις λιγνίτη.

Σύμφωνα με το σχέδιο για την αποκατάσταση των εδαφών, υπάρχει πρόβλεψη για την κατάτμηση των αποκατεστημένων χώρων τόσο σε δασικές, όσο και σε αγροτικές εκτάσεις, όπως επίσης και σε εμπορικές εκτάσεις και σε εκτάσεις για ψυχαγωγία. Επίσης στα σχέδια υπάρχει και η δημιουργία νέων σταθμών ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, χώροι στους οποίους θα καταλήγουν τα υπολείμματα και θα ενταφιάζονται, αλλά και συμπληρωματικές εγκαταστάσεις στις οποίες θα γίνεται η επεξεργασία και η ανακύκλωση των απορριμμάτων της Περιφερειακής Ενότητας της Κοζάνης και μόνο.

Παρόλα αυτά, με βάση το συγκεκριμένο σχέδιο, υπήρχε χρονοδιάγραμμα για να αποκατασταθεί μέχρι το 2020, το ένα τρίτο των ορυχείων, όμως στην πραγματικότητα όλο το έργο έχει καθυστερήσει σημαντικά.

Η καθυστέρηση της αποκατάστασης των εδαφών σε συνδυασμό με την διακοπή της λειτουργίας των μονάδων παραγωγής ενέργειας της ΔΕΗ, αποτελεί σημαντικό παράγοντα που θα οδηγήσει σε εξαιρετική επιβράδυνση της τοπικής οικονομίας. Ακόμα, αν και θα χορηγηθούν άδειες χρήσης της γης που αποκαθίσταται, μέχρι πρόσφατα δεν υπήρχε νομικό πλαίσιο, με συνέπεια να καθυστερεί ακόμα πιο πολύ κάθε σχέδιο αποκατάστασης και μετασχηματισμού του μοντέλου της οικονομίας του τόπου.

Στην SWOT ανάλυση αναφέρθηκε το θέμα της τηλεθέρμανσης αφού την επόμενη μέρα της απολιγνιτοποίησης, πολλά νοικοκυριά και επιχειρήσεις θα

μένουν έρμια, αφού δεν έχει διευκρινισθεί ακόμα για το πως και αν θα λειτουργεί.

Μέχρι και το 2020, με βάση τα σχέδια δράσης της ANKO, όπως και του Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας, υπήρχε πρόβλεψη για δημιουργία εναλλακτικών μονάδων για την παραγωγή θερμικής ενέργειας μετά την διακοπή λειτουργίας των αντίστοιχων μονάδων της ΔΕΗ. Παρόλα αυτά το συγκεκριμένο εγχείρημα παραμένει στη φάση του σχεδιασμού. Σημασία σε όλα αυτά έχει και η εξασφάλιση θερμικής ενέργειας, η οποία θα είναι οικονομικότερη για τους κατοίκους της περιοχής, αφού η διακοπή εξόρυξης λιγνίτη έχει σαν συνέπεια την αύξηση της ανεργίας, καθιστώντας ένα κομμάτι του ντόπιου πληθυσμού ανίκανο να ανταπεξέλθει στην κάλυψη των εξόδων θέρμανσης της οικίας τους (ANKO, 2020), (Αμανατίδης, 2014).

Μια ενδιαφέρουσα νομοθετική πρωτοβουλία, που αφορά τον σχεδιασμό για τον μετασχηματισμό του οικονομικού μοντέλου της Δυτικής Μακεδονίας αποτελούσε η δημιουργία της Αναπτυξιακής Δυτικής Μακεδονίας, η οποία ανήκει στο ευρωπαϊκό πλαίσιο Enterprise Europe Network – Hellas. Η Αναπτυξιακή Δυτικής Μακεδονίας προχωρά σε σχεδιασμό, εκπονεί και διαχειρίζεται τα σχέδια ανάπτυξης της περιοχής και είναι ο φορέας διαχείρισης κοινοτικών επενδυτικών προγραμμάτων για να ενδυναμωθεί η επιχειρηματικότητα. Σημαντική ήταν επίσης και η συμβολή τέτοιων φορέων, όπως και η λήψη ανάλογων πρωτοβουλιών για να εξασφαλιστούν κεφάλαια άλλων ευρωπαϊκών χωρών που θα επενδυθούν στα πλαίσια την απολιγνιτοποίησης.

Σκοπός της ANKO είναι η όσο το δυνατόν ομαλότερη μετάβαση του ενεργειακού άξονα «Κοζάνη – Πτολεμαΐδα – Αμύνταιο – Φλώρινα» στην μεταλιγνιτική εποχή με δεδομένα βιώσιμης ανάπτυξης (αφού μεταβληθούν οι παράγοντας παραγωγή και εργασία), και η διατήρηση του ενεργειακού της χαρακτήρα με απόκτηση γνώσης και νέων επενδύσεων (Αμανατίδης, 2014).

Το σχέδιο δράσης της Αναπτυξιακής Δυτικής Μακεδονίας προέκυψε αφού μελετήθηκαν προσεκτικά τα μέτρα που λήφθηκαν για τον μετασχηματισμό των ευρωπαϊκών οικονομιών, οι οποίες αντιμετώπισαν ανάλογες περιπτώσεις

απολιγνιτοποίησης όπως για παράδειγμα είναι το Ruhr στην Γερμανία (Ασπρογέρακας, 2019)

Τα σημαντικότερα μέτρα και δράσεις παρέμβασης που προτείνει το σχέδιο δράσης της ANKO για την ευκολότερη μετάβαση και τον ομαλότερο μετασχηματισμό της οικονομίας της Περιφερειακής Ενότητας της Κοζάνης διαχωρίζονται σε πέντε άξονες, από τις οποίες ο πρώτος που σχετίζεται με τις προτεινόμενες εναλλακτικές στρατηγικές ανάπτυξης.

5.8 Εναλλακτικές στρατηγικές ανάπτυξης για τη μεταλιγνιτική εποχή

Με δεδομένο πως η απολιγνιτοποίηση θα συμβεί, διαμορφώνεται ένα ανάλογο περιβάλλον στρατηγική, το οποίο χαρακτηρίζει η αβεβαιότητα για την οικονομία της περιοχής και ειδικά δια τον ενεργειακό της τομέα. Στο συγκεκριμένο αβέβαιο περιβάλλον, είναι αρκετά δύσκολο να γίνει πρόβλεψη για το πως θα αντιδράσει η ΔΕΗ και τι στρατηγικό σχεδιασμό θα εφαρμόζει. Για αυτόν τον λόγο κρίνεται απαραίτητη η αλλαγή κατεύθυνσης σε μέτρα τόσο για την σταδιακή, όσο και για την πρόωρη απεξάρτηση της οικονομίας της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας και της απασχόλησης από την λειτουργία της ΔΕΗ. Σε αυτά τα πλαίσια, πρέπει η Περιφέρεια να κατευθυνθεί προς νέο μοντέλο βιώσιμης ανάπτυξης, το οποίο θα στηρίζεται σε καινοτόμες στρατηγικές, εστιάζοντας στην οικονομία και το εργατικό δυναμικό, το οποίο και θα στρέψει σε άλλες δραστηριότητες, όπως επίσης και στην εκπαίδευση του για την απόκτηση νέων ικανοτήτων και δεξιοτήτων. Η ομαλή μετάβαση στην επόμενη μέρα από την απολιγνιτοποίηση της περιοχής, πρέπει να υλοποιηθεί υπό όρους βιώσιμης ανάπτυξης, με κατεύθυνση προς την επένδυση για εκπαίδευση και στην λήψη μέτρων με τα οποία θα προσελκύσουν νέους επενδυτές.

Το Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα 2014-2020 (Π.Ε.Π.), δεν διατύπωνε την επιτακτική ανάγκη για σχεδιασμό και εφαρμογή ενός

ολοκληρωμένου σχεδίου για τον μετασχηματισμός της Περιφέρειας μετάβασης στην επόμενη φάση μετά την απολιγνιτοποίηση.

Έτσι, το νέο Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα, εστιάζει στην ανάγκη για οικονομικό σχεδιασμό και στην ολοκληρωτική αναδιάρθρωση του μοντέλου της τοπικής οικονομίας.

Οι άξονες βάση των οποίων αναδιρθώνεται η τοπική οικονομία είναι (Παντελίδης, 2021):

- ✓ Η διατήρηση και ενδυνάμωση της υπηρεσίας που παρέχει η τηλεθέρμανση με την δημιουργία καινούριων μονάδων για την παραγωγή θερμικής ενέργειας, που θα στηρίζονται σε ανανεώσιμες πηγές ενέργειας
- ✓ Η εκμετάλλευση των εκτάσεων που πριν την απολιγνιτοποίηση χρησιμοποιούσε η ΔΕΗ, για να κατασκευαστούν φωτοβολταϊκά πάρκα
- ✓ Η έρευνα για το αν είναι εφικτό να δημιουργηθούν υδροηλεκτρικοί σταθμοί με αντλιοταμίευση στις εκτάσεις των εγκαταλελειμμένων ορυχείων για να παράγεται ενέργεια και να υποστηρίζεται και η άρδευση.
- ✓ Η υιοθέτηση ολοκληρωμένου σχεδίου σχετικό με την βιώσιμη διαχείριση των αστικών απορριμμάτων της περιοχής, εστιάζοντας στην δημιουργία κατάλληλων μονάδων για την διαλογή, την ανακύκλωση και την υγειονομική ταφή των συγκεκριμένων υπολειμμάτων.
- ✓ Η ανάπτυξη του τουριστικού κλάδου, εστιάζοντας στον οικοτουρισμό και στον βιομηχανικό τουρισμό, με την αξιοποίηση και προβολή των εγκαταστάσεων της ΔΕΗ, μετά την διακοπή των λειτουργιών της.
- ✓ Η ενδυνάμωση του κλάδου της μεταποίησης μέσα από επενδύσεις, εστιάζοντας στα logistics και γενικά στην μεταποίηση.
- ✓ Η ενδυνάμωση του αγροτικού κλάδου, ο οποίος θα μετατραπεί στον βασικό πυλώνα στήριξης της οικονομίας και της απασχόλησης την επόμενη ημέρα
- ✓ Η καθετοποίηση των δραστηριοτήτων του πρωτογενή τομέα για την εξαγωγή συσκευασμένων αγροτικών προϊόντων αυξημένης προστιθέμενης αξίας
- ✓ Η επέκταση, η ανάπτυξη, η μετεγκατάσταση τμημάτων του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας, όπως και δημιουργία χώρων

ποικίλων δραστηριοτήτων σε εκτάσεις της ΔΕΗ, οι οποίες θα χρησιμοποιηθούν με σκοπό την εκπαίδευση των ντόπιων και την μελέτη και ανάπτυξη των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η επιχειρηματικότητα αποτελεί μια έννοια με πολλά χαρακτηριστικά και πολλές διαστάσεις. Η γυναικεία επιχειρηματικότητα ένα φαινόμενο μιας δυναμικής κοινωνίας με ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς είναι πολύ σημαντική από οικονομικής και κοινωνικής άποψης.

Ο ρόλος της γυναίκας στη σύγχρονη πραγματικότητα συμβάλλει σε μεγάλο βαθμό στην οικονομική ανάπτυξη ενώ η ίδια επιχειρηματική δραστηριότητα συμβάλλει και στην ίδια την προσωπική ανάπτυξη των γυναικών.

Η γυναικεία επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα τα τελευταία κυρίως χρόνια αναπτύσσεται με δυναμικό ρυθμό, δεδομένου ότι υπήρχαν και παλιότερα μηχανισμοί στήριξης της γυναικείας επιχειρηματικότητας μέσω προγραμμάτων και δράσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η γυναικεία επιχειρηματικότητα παίζει σημαντικό ρόλο στην τοπική οικονομία, καθώς ενθαρρύνει την οικονομία και συμβάλλει θετικά στην καθημερινότητα των συμπολιτών τους. Την πεποίθηση αυτή έχουν και οι γυναίκες επιχειρηματίες που εργάζονται στον πρωτογενή τομέα.

Η ενασχόληση της γυναίκας με τις επιχειρήσεις με τις επιχειρήσεις αποτελεί παράγοντα κοινωνικής καταξίωσης, ιδιαίτερα για τις γυναίκες που ασχολούνται με τον αγροτικό τομέα, δηλαδή των περιοχών που υπάρχει αγροτικός τομέας. Η ενασχόληση της γυναίκας με την αγροτική επιχείρηση αποτέλεσε παράγοντα κοινωνικής καταξίωσης και αναβάθμισης της θέσης της γυναίκας τόσο στην ίδια της την οικογένεια όσο και στην τοπική κοινωνία.

Ο αγροτικός τομέας στην χώρα μας, ακόμα και σήμερα εξακολουθεί να μη χάνει το ενδιαφέρον των επιχειρηματιών. Έτσι καταβάλλονται συντονισμένες προσπάθειες προς την κατεύθυνση της πράσινης επιχειρηματικότητας και προς τον πρωτογενή τομέα. Ειδικά εν μέσω παρατεταμένης οικονομικής κρίσης, η απόφαση για έναρξη επαγγελματικής δραστηριότητας, ιδρύοντας ατομική

επιχείρηση αυξάνεται διαρκώς. Αυτό παρατηρείται και στην ομάδα των άνεργων γυναικών, οι οποίες πλήττονται πιο πολύ από την ανεργία.

Σχέδια σχετικά με την γυναικεία επιχειρηματικότητα διαμορφώνονται και εφαρμόζονται διαρκώς. Κάποια από αυτά επιδοτούνται μέχρι και το 100%, ενώ κάποιες άλλες εταιρίες όπως και μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί ανέλαβαν τον ρόλο του συμβούλου των γυναικών που θέλουν να ενταχθούν στον αγροτικό τομέα. Η γυναικεία επιχειρηματικότητα στον αγροτικό τομέα μπορεί να αποτελέσει την αφετηρία για εξάλειψη των κοινωνικών ανισοτήτων, την καταπολέμηση των επακόλουθων της ανισότητας των δυο φύλων, την μείωση της ανεργίας και την αύξηση της οικονομίας της χώρας.

Παρόλο που υπάρχουν προβλήματα για την είσοδο της γυναίκας στον επιχειρηματικό κόσμο και παρά το γεγονός ότι πολλές προσπάθειες για την ανάπτυξη της γυναικείας επιχειρηματικότητας να μην είναι πάντα βιώσιμες και ανταγωνιστικές, ωστόσο, η γυναικεία επιχειρηματικότητα μπορεί να αποτελέσει μοχλό βιώσιμης ανάπτυξης για την τοπική αλλά και για την εθνική οικονομία.

Από το 2019 η κλιματική αλλαγή χαρακτηρίστηκε επίσημα ως κρίση, ενώ σύμφωνα με τους στόχους που έθεσε η Συμφωνία του Παρισιού, όπως συζητήθηκε στο πλαίσιο του ΟΗΕ προκειμένου να διατηρηθεί η αύξηση της θερμοκρασίας στους 1,5 βαθμούς από 2 βαθμούς που είναι πάνω από τα προβιομηχανικά επίπεδα μέχρι το τέλος του 2100. Μεταξύ των μέτρων που ελήφθησαν ήταν και η επίσπευση της απολιγνιτοποίησης των οικονομιών.

Στην Ελλάδα, όπως και σε όλο τον κόσμο, κρίνεται απαραίτητη η απολιγνιτοποίηση. Το γεγονός αυτό θα συμβάλλει στην αποκατάσταση των περιβαλλοντικών ζημιών που προκλήθηκαν τόσα χρόνια από τις εκπομπές των ρύπων και θα ορίσει τα θεμέλια για βιώσιμη ανάπτυξη στις τοπικές κοινωνίες μακροπρόθεσμα, όμως είναι πιθανό να τις ταραξει σε μεγάλο βαθμό κυρίως από οικονομικής πλευράς.

Η βαριά βιομηχανία που αναπτύχθηκε στην περιοχή φέρει αρνητικές επιπτώσεις όπως είναι η εξάρτηση που δημιουργείται στις τοπικές κοινωνίες από την εξόρυξη του λιγνίτη, καταστρέφοντας το φυσικό περιβάλλον, υποβαθμίζοντας το βιοτικό επίπεδο και την πρόοδο των δραστηριοτήτων, που είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με το περιβάλλον όπως και με την γη, άρα και με

την γεωργία, την κτηνοτροφία, όπως και με τον τουρισμό. Ακόμα, αρνητική συνέπεια έφερε και στο προσωπικό αφού το κατεύθυνε προς την εκπαίδευση για την απόκτηση ικανοτήτων και γνώσεων σχετικές με τις εξορυκτικές και βιομηχανικές δραστηριότητες.

Όσο η βαριά βιομηχανία, άλλο τόσο και η απολιγνιτοποίηση φέρει αρνητικές συνέπειες στην περιοχή. Η επόμενη μέρα μετά την απολιγνιτοποίηση εκτοξεύει την ανεργία, αφού το προσωπικό της ΔΕΗ εκπαιδεύτηκε και εξειδικεύτηκε στις εξορυκτικές και βιομηχανικές δραστηριότητες, δεν είναι εύκολο να μεταβεί σε νέο οικονομικό τομέα. Ακόμα, παρατηρείται μείωση των δραστηριοτήτων και άλλων επιχειρήσεων, οι οποίες λειτουργούσαν υποστηρικτικά στο έργο της ΔΕΗ.

Βέβαια η μετάβαση στην μετά λιγνιτική εποχή δεν θα φέρει μόνο αρνητικές συνέπειες, αφού θα βελτιωθεί σταδιακά την κατάσταση του περιβάλλοντος, άρα θα βελτιωθεί και το βιοτικό επίπεδο των ντόπιων, θα αυξηθεί η τουριστική ροή, αφού θα πάψει να υφίσταται η περιβαλλοντική υποβάθμιση της περιοχής. Ακόμα θα αναπτυχθούν αγροτικές και κτηνοτροφικές μονάδες, αφού κάποιες από τις εκτάσεις της ΔΕΗ θα δοθούν σε επιχειρήσεις του πρωτογενή τομέα, ενώ οι υπόλοιπες θα δοθούν για την προσέλκυση και δημιουργία νέων δραστηριοτήτων που θα αφορούν την εκμετάλλευση της βιομηχανικής κληρονομιάς που θα αφήσει η ΔΕΗ.

Πολλές είναι οι Ευρωπαϊκές χώρες που υιοθέτησαν και εφάρμοσαν την απολιγνιτοποίηση, προχώρησαν σε μετασχηματισμό της οικονομίας, αυτές λοιπόν οι πρακτικές θα πρέπει να αποτελέσουν παράδειγμα προς μίμηση για μια επιτυχημένη απολιγνιτοποίηση διατηρώντας την κοινωνική ηρεμία αλλά και συνοχή όπως και την στήριξη της οικονομίας του τόπου.

Στην Ελλάδα και πιο συγκεκριμένα στη Δυτική Μακεδονία, η περιοχή θα επιβαρυνθεί ακόμη περισσότερο από τις οικονομικές συνέπειες που θα φέρει η απολιγνιτοποίηση καθώς ήδη από την οικονομική κρίση που πέρασε η χώρα τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια, οι τοπικές επιχειρήσεις εξήλθαν ακόμη πιο αδύναμες. Το εργατικό δυναμικό της χώρας ήδη βιώνει πολύ μεγαλύτερη ανεργία από εκείνη που έχει ο μέσος όρος της χώρας (27% έναντι 19,3%).

Στην Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας όπως και σε άλλες περιοχές που

πλήττονται από την απολιγνιτοποίηση της περιοχής, γίνονται προσπάθειες για κατανομή υψηλότερων πόρων στις περιοχές αυτές. Έτσι η ενίσχυση της επιχειρηματικότητας των περιοχών αυτών προκειμένου να εξασφαλιστεί η δίκαιη εργασιακή τους μετάβαση αποτελεί ένα δεδομένο. Η στόχευση περιλαμβάνει την αξιοποίηση του ανθρώπινου κεφαλαίου προκειμένου να εξασφαλίσουν καλύτερες θέσεις εργασίας.

Ο πρωτογενής τομέας αποτελεί ισχυρό πυλώνα ανάπτυξης, ενώ αναμένεται να συμβάλλει καθοριστικά στην αντιστάθμιση των επιπτώσεων για απεξάρτηση από τον λιγνίτη. Με στοχευμένα χρηματοδοτικά εργαλεία και προγράμματα η γυναικεία επιχειρηματικότητα θα αποτελέσει το επίκεντρο του στρατηγικού σχεδιασμού των εθνικών και κοινοτικών πολιτικών στήριξης στον αγροτικό χώρο. Η στήριξη της γυναίκας στον αγροτικό τομέα θα προσφέρει πολλά και σημαντικά οφέλη τόσο στις ίδιες όσο και στην οικονομία αλλά και στο κοινωνικό σύνολο. Η συγκράτηση του γυναικείου πληθυσμού στις αγροτικές περιοχές αποτελεί το κλειδί για τη διατήρηση του αγροτικού πληθυσμού στον αγροτικό χώρο, τη δημογραφική ενδυνάμωση της υπαίθρου και την καλύτερη εκμετάλλευση των παραγωγικών συντελεστών.

Οι γυναίκες αποτελούν ενεργό παραγωγικό συντελεστή και θα πρέπει να αξιοποιείται κατάλληλα. Το ενδιαφέρον των γυναικών που θέλουν να ασχοληθούν με τον αγροτικό τομέα ολοένα και αυξάνεται περισσότερο.

Οι δράσεις που προβάλουν οι γυναίκες στον αγροτικό τομέα καταδεικνύουν ότι η γυναικεία επιχειρηματικότητα στον αγροτικό τομέα διαθέτει δυναμική η οποία μπορεί να αναδειχτεί ακόμη παραπάνω όταν προκύψουν οι κατάλληλες συνθήκες και προϋποθέσεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξένη βιβλιογραφία

1. Beneria, L. (1981), The Journal of Development Studies, [Issue 3: African Women in the Development Process](#), Taylor & Francis online, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00220388108421795>
2. Bock, B. (2004), Fitting in and multi-tasking: Dutch farm women's strategies in rural entrepreneurship. Sociologia Ruralis, σσ. 245-260.
3. Businesswoman. (n.d.). <http://www.businesswoman.gr>
4. Drugmand, D. (2011), Women in Agriculture and the 21st Century: feeding future generations, <http://blogs.worldwatch.org/nourishingtheplanet/five-innovationsthat-areworking-to-empower-women/>
5. European Council. (2019). European Council, 12-13 December 2019, από <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/europeancouncil/2019/12/12-13/>
6. European Network Promote Womens Entrepreneurship, (2012), ec.europa.eu. ec.europa.eu/DocsRoom/documents/.../pdf
7. Eurostat, (2020). Eurostat. 2020, <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>
8. Gaddam, S. (2007). A conceptual analysis of factors influencing Entrepreneurship behaviour and actions. The Icfaian Journal of Management Research.
9. Junior Chamber International. (2014). <https://el.wikipedia.org>, <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CF%80%CE%B9%CF%87%CE%B5>

[%CE%B9%CF%81%CE%B7%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1](#)

10. Starke , L. (2008). Η κατάσταση του κόσμου καινοτομίες για Πράσινη Οικονομία. Αθήνα: Ευώνυμος Οικολογική Βιβλιοθήκη, ΔΗΩ.
11. Shortall,S. (1999), Women and Farming. Property and Power, Houndsmill: Macmillan.
12. Vogt, J., Jackson-Smith, D., Ostrom, M., Lezberg, S. (2001),The Roles of Women on Wisconsin Dairy Farms at the Turn of the 21st Century, PATS' Research Report No 10.
13. World Rural forum (2008), Proposals for the Compilation Document Rio+20, text at: http://www.familyfarmingcampaign.net/files/documentos/375616113_2.pdf
14. WWF. (2016). Οδικός χάρτης μετάβασης στη μεταλιγνιτική περίοδο για την Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας. Αθήνα: WWF.
15. WWF, (2020). WWF.gr., https://wwfeu.awsassets.panda.org/downloads/report_just_transition_jobs_in_greece.pdf?fbclid=IwAR0t8nPbdw5-_hz2d7OWLayZC68UJxsZiJnFwLSQ_rOZp9EUDb1JKdH7bzI
16. Zsolnai, L. 2012, «Επιχειρηματική ηθική στην κρίση» Delkelet Europa–South-East Europe International Relations Quaterly, Vol. 3., No. 3. (Fall 2012 Ősz).

Ελληνική βιβλιογραφία

1. Αναγνώστου - Δεδούλη, Α., & Γαληνού , Ε.-Ε. (2008). Η ισότητα των φύλων στην κοινωνική προστασία . Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

2. Αναπτυξιακή Δυτικής Μακεδονίας Α.Ε ANKO. (2014). Ημερίδα επιχειρησιακό σχέδιο ανάπτυξης για την μεταλιγνιτική περίοδο στην Δυτική Μακεδονία. Στο Γ. Αμανατίδης (Επιμ.). ΑΘΗΝΑ.
3. Ανεξάρτητος Διαχειριστής Μεταφοράς Ηλεκτρικής Ενέργειας, (2016), Δημόσια διαβούλευση: Δεκαετές Πρόγραμμα Ανάπτυξης του ΕΣΜΗΕ περιόδου 2017-2026-Προκαταρκτικό Σχέδιο
4. Αμανατίδης, Γ. (2014). Ημερίδα: Επιχειρησιακό σχέδιο ανάπτυξης για τη μεταλιγνιτική περίοδο στη Δυτική Μακεδονία. Αθήνα: ANKO.
5. ANKO, (2020). Επιχειρησιακό σχέδιο ανάπτυξης για την μεταλιγνιτική περίοδο -Α' Φάση. Κοζάνη: ANKO.
6. Ανθοπούλου , Θ. (2006). Όψεις και Δυναμικές Επιχειρηματικότητας Γυναικών της Υπαίθρου στην Παραγωγή Τροφίμου. Μια πρώτη εμπειρική προσέγγιση. 9ο Πανελλήνιο Συνέδριο της ΕΤ.ΑΓΡ.Ο. Αθήνα: Περιφέρεια Πελοποννήσου.
7. Ασπρογέρακας, Ε. (2019). Η Περιφέρεια του Ruhr σε αναζήτηση νέου αφηγήματος χωρικής ανάπτυξης. Αναδρομή σε πολιτικές και δράσεις. https://www.researchgate.net/publication/334098848_E_Periphereia_tou_Ruhr_se_an_azetese_neou_aphegematos_chorikes_anartyxes_Anadrome_se_politik_es_kai_drasesis
8. Βικιπαίδεια (2022), Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%B9%CF%86%CE%AD%CF%81%CE%B5%CE%B9%CE%B1_%CE%94%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82_%CE%9C%CE%B1%CE%BA%CE%B5%CE%B4%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CE%B1%CF%82
9. Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων. (2015), <http://www.isotita.gr>, <http://www.isotita.gr/index.php/docs/2255>
10. Γενική Γραμματεία του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου. (2019). Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2020, από <https://www.consilium.europa.eu/el/about-site/>

11. Γιδαράκου, Ι. (2007). Γυναίκες επιχειρηματικότητα και τοπική ανάπτυξη. Αθήνα: Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
12. Γραφείο Προγραμματισμού και Στρατηγικού Σχεδιασμού Δήμος Εορδαίας, (2016), Δήμος Εορδαίας: Επιχειρησιακό πρόγραμμα 2016 - 2019 - Μέρος Πρώτο: Στρατηγικός Σχεδιασμός. Εορδαία: Γραφείο Προγραμματισμού και Στρατηγικού Σχεδιασμού Δήμος Εορδαίας
13. Γωνιάδης , Η., & Χατζηκωνσταντίνου , Γ. (2009). Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία. Αθήνα: Gutenberg.
14. ΔΕΗ, Δ. (2002), dei.gr., <https://goo.gl/7OTZKI>
15. Δήμος Πτολεμαΐδας, 2022, Δήμος Εορδαίας, <https://www.eordaia.gov.gr/>
16. Ε.Ε.Δ.Ε.Γ.Ε. (2015), <http://www.eedege.eu/>, <http://www.eedege.eu/>
17. ΕΣΣΒΑΑ Δήμου Εορδαίας 2018, Επιχειρησιακό σχέδιο στρατηγικής βιώσιμης αστικής ανάπτυξης, <https://pta.pdm.gr/wp-content/uploads/2020/01/%CE%95%CF%80%CE%B9%CF%87%CE%B5%CE%B9%CF%81%CE%B7%CF%83%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CF%8C-%CE%A3%CF%87%CE%AD%CE%B4%CE%B9%CE%BF-%CE%A3%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82-%CE%92%CE%B9%CF%8E%CF%83%CE%B9%CE%BC%CE%B7%CF%82-%CE%91%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82-%CE%91%CE%BD%CE%AC%CF%80%CF%84%CF%85%CE%BE%CE%B7%CF%82-%CE%94%CE%AE%CE%BC%CE%BF%CF%85-%CE%95%CE%BF%CF%81%CE%B4%CE%B1%CE%B9%CE%B1%CF%82-.pdf>
18. Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία. (2014), <http://www.avgi.gr/article/5381273/ianergia-gonatis-gunaikes-kai-neous-to-teleutaio-trimino-tis-litotitas>
19. Energy Press. (2019, 11 4). Ακόμα ταχύτερη απόσυρση λιγνιτικών μελετάει το ΥΠΕΝ – Σενάριο για διατήρηση μόνον δύο μονάδων μετά το 2023. (Θ. Παναγούλης, Ανθολόγος) <https://energypress.gr/news/akoma->

- tahyteri-aposyrsilignitikon-meletaei-ypen-senario-gia-diatirisi-monon-dyo-monadon-meta
20. ΕΛΣΤΑΤ, 2011, Δημογραφικά στοιχεία, Απογραφή 2011, <https://www.statistics.gr/demographic-data>
  21. ΕΣΠΑ, (2016), Γυναικεία Επιχειρηματικότητα, <https://www.espa.io/programmata/olokliromena/gunaikeia-epixeirhmatikothta/>
  22. ΕΣΠΑ, (2015), Ηλεκτρονική Βιβλιοθήκη, www.espa.gr, <https://www.espa.gr/el/pages/elibraryFS.aspx?item=2033>
  23. ΕΣΠΑnews, (2022), EIT Food: Νέο πρόγραμμα για τη γυναικεία επιχειρηματικότητα με ευκαιρίες δικτύωσης και χρηματοδότησης, <https://www.espa.io/eit-food-neo-programma-gia-ti-gynaikeia-epixeirimatikotita-me-eukairies-diktyosis-kai-hrimatodotisis/>
  24. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2005), Έκθεση σχετικά με την Εφαρμογή του Ευρωπαϊκού Χάρτη για τις Μικρές Επιχειρήσεις. Λουξεμβούργο: Γενική Διεύθυνση Επιχειρήσεων και Βιομηχανίας
  25. Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2013). Η ΕΕ επιδιώκει ισορροπημένη πρόοδο για την προώθηση της δράσης για το κλίμα στη διάσκεψη της Βαρσοβίας. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/IP_13_1034
  26. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (2019). Επικαρότητα Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, από <https://www.europarl.europa.eu/news/el/headlines/society/20190926STO62270/tieinai-i-oudeterotita-tou-anthraka-kai-pos-mporei-na-epiteuchthei-mechri-to-2050>
  27. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (2018). Εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου ανά χώρα και τομέα (γράφημα). <https://www.europarl.europa.eu/news/el/headlines/society/20180301STO98928/ekpo-mpes-aerion-tou-thermokipiou-ana-chora-kai-tomea-grafima>
  28. Ζαγοριανάκος, Ε. (2002). Οικονομία, Περιβάλλον και Βιώσιμη Ανάπτυξη: Βασικές έννοιες της επιστήμης των οικονομικών του περιβάλλοντος. Αθήνα: : ΙΑΑΚ/ΕΚΚΕ.

29. Ζήση , Ι. (2003). Το πράσινο επιχειρείν. Αθήνα: Υ.Πε.Χω.Δ.Ε, Παν. Δοι. Κο.
30. Κ.Ε.Θ.Ι. (2015). <http://www.kethi.gr>. www.kethi.gr
31. Κεντρική Ένωση Επιμελητηρίων Ελλάδος, (2015), www.uhc.gr, <http://kainotomia.uhc.gr/>
32. Κώστα, Ι. (2015), Νεανική και γυναικεία επιχειρηματικότητα για την στήριξη της γυναικείας απασχόλησης στον αγροτικό τομέα και ενίσχυση αυτής μέσω προγραμμάτων χρηματοδότησης, <http://oceanis.lib2.uniwa.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/2687/%ce%a0%ce%a4%ce%a5%ce%a7%ce%99%ce%91%ce%9a%ce%97-%ce%99%ce%a9%ce%91%ce%9d%ce%9d%ce%91-%ce%9a%ce%a9%ce%a3%ce%a4%ce%91-%ce%91%ce%9c13744.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
33. Λαμπριανίδης , Λ., Σκορδίλη , Σ., & Καλογερέσης , Θ. (2003). Επιχειρηματικότητα στην ελληνική ύπαιθρο. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
34. Μουσοπούρου, Λ. (2005). Γυναίκα και Απασχόληση. Αθήνα: Gutenberg.
35. Μπουραντάς, Δ. (2002). Μάνατζμεντ Θεωρητικό υπόβαθρο: Σύγχρονες πρακτικές. Αθήνα: Μπένου.
36. Naftemporiki.gr. (2020). ENERGIJA.gr., από «Πράσινο» για Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης που θα Φέρει 1,7 δισ. στην Ελλάδα: <https://www.energia.gr/article/168199/prasino-gia-tameio-dikaihs-metavashs-poy-thaferei-17-dis-sthn-ellada>
37. Παντελίδης Γ. (2021), Το φαινόμενο της Απολιγνιτοποίησης στη Δυτική Μακεδονία, Χίος: Πανεπιστήμιο Αιγαίου
38. Περιφέρεια Αττικής. (2015). <http://www.dikaiologitika.gr>, <http://www.dikaiologitika.gr/eidhseis/agrotika/62327/dorean-seminaria-giatin-agrotiki-epixeirimatikotita-apo-tin-perifereia-attikis>
39. Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας, (2022), pdm.gov.gr <https://www.pdm.gov.gr/periferia/parousiasi-periferias/>
40. <https://www.pdm.gov.gr/enimerosi-ependyton/ydatinoi-poroi/koinoniko-oikonomiki-katastasi/>

[F%87%CF%8E%CE%BD %CE%A5%CF%80%CE%BF%CF%83%CF%84%CE%B7%CF%81%CE%B9%CE%BA%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C %CF%85%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CF%8C.pdf](https://www.insete.gr/wp-content/uploads/2020/04/%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%B9%CF%86%CE%A0%CF%81%CE%B5%CE%B9%CE%B1-%CE%94%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82-%CE%9C%CE%B1%CE%BA%CE%B5%CE%B4%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CE%B1%CF%82.pdf)

50. Ινστιτούτο του Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (ΙΝΣΕΤΕ). (2019, 12). ΙΝΣΕΤΕ, από Ετήσια Έκθεση Ανταγωνιστικότητας και Διαρθρωτικής Προσαρμογής στον Τομέα του Τουρισμού: Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας:
<https://insete.gr/wpcontent/uploads/2020/04/%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%B9%CF%86%CE%A0%CF%81%CE%B5%CE%B9%CE%B1-%CE%94%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82-%CE%9C%CE%B1%CE%BA%CE%B5%CE%B4%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CE%B1%CF%82.pdf>
51. Χούμπνερ, Ν. (2009), Η πολιτική για τη συνοχή υποστηρίζει την «πράσινη οικονομία», Τεύχος 9 Μαρτίου 2009, Βρυξέλλες, 12.
[IP/09/369.: 195.167.92.206/uploads/green_eco.pdf](http://195.167.92.206/uploads/green_eco.pdf)
52. Χωραφάκι, (2015), <http://www.xorafaki.gr>. <http://www.xorafaki.gr/p/main-page.html>